

NEDERLAND & DE WERELD:
DUURZAME INCLUSIEVE
ONTWIKKELING BIEDT
KANSEN VOOR IEDEREEN

Democracy | Development | Dialogue

FMS
Foundation Max van der Stoep

AMSTERDAM, JUNI 2016

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord	4
1. Introductie: Nederland en de drie grote mondiale uitdagingen	6
2. De prijs van ongelijke ontwikkeling	7
Aanbevelingen (stappen in de goede richting)	14
3. Een leefbare toekomst voor de bewoners van de planeet	16
Aanbevelingen (stappen in de goede richting)	21
4. Conflict en instabiliteit in de Europese grensregio's	23
Aanbevelingen (stappen in de goede richting)	29
5. Gedachten bij 'Het Hoe'	30
Aanbevelingen (stappen in de goede richting)	35
Noten	37

VOORWOORD

BLIJVEN KIEZEN VOOR EEN BETERE WERELD

Werken aan een menswaardig bestaan voor iedereen, aan duurzaam beheer van onze planeet en aan een veilig leven waarin mensenrechten zijn gegarandeerd: dit zijn *de* drie internationale uitdagingen waar de sociaaldemocratie voor staat. Het zijn cruciale kwesties die we moeten aanpakken en waarbij internationale samenwerking bittere noodzaak is. We zijn het aan onszelf, aan mensen die in armere gebieden wonen en bovenal aan toekomstige generaties verplicht om passende antwoorden te vinden. Deze notitie biedt hiervoor handreikingen.

Verbondenheid

Het belangrijkste kenmerk van de moderne geglobaliseerde samenleving is dat iedereen met elkaar verbonden is. Ons gedrag heeft invloed op het leven van mensen aan de andere kant van de wereld en hun gedrag op dat van ons. Ons consumptiepatroon, onze honger naar meer welvaart, het gedrag van onze bedrijven, de inzet van onze regeringen, maar ook ons stemgedrag en activisme hebben elders effect. Door de globalisering is de wereldwijde onderlinge verbondenheid en afhankelijkheid ongekend groot en dat heeft veel goeds gebracht. Zo is een schat aan informatie wereldwijd gemakkelijk toegankelijk geworden dankzij het internet: mensen zijn beter geïnformeerd en de verspreiding van slimme technologieën gaat razendsnel. Mensen, goederen en diensten kunnen op ongekend eenvoudige wijze over de wereldbol worden verplaatst naar de plek waar de behoefte het grootst is. Globalisering heeft daarmee in belangrijke mate bijgedragen aan welvaart en welzijn. Vergeleken met twee decennia geleden blijven mensen langer leven, gaan er meer kinderen naar school en hebben meer mensen toegang tot schoon drinkwater en eenvoudig sanitair. Sinds 1990 hebben een miljard mensen een leven in extreme armoede achter zich gelaten.¹ Ban Ki-Moon, secretaris-generaal van de Verenigde naties, deed hierover de volgende uitspraak: “voor het eerst in de geschiedenis van de mensheid kan het mondiale hongerprobleem binnen een generatie worden opgelost”.² Dat is het goede nieuws.

Tegelijkertijd kent de wereld ook de schaduwzijden van globalisering. We zien dat de toenemende ongelijkheid, de opwarming van de aarde en de gevolgen van oorlog en onderdrukking veel grotere gevolgen hebben dan vroeger. Met de toenemende welvaart groeide ook de CO₂-uitstoot: de directe oorzaak van de klimaatverandering. Onze oceanen, de lucht, het klimaat en onze grondstoffen, allemaal essentieel voor een gezonde en sterke samenleving, worden onvoldoende beschermd. Tussen 2007 en 2009 verspreidde de kredietcrisis in de Verenigde Staten zich in razend tempo over de wereld en legde zo fundamentele tekortkomingen in de financiële sector bloot. Het kapitaal is wereldwijd georganiseerd, maar de wet- en regelgeving lopen daarbij nog steeds achter. Conflicten in het Midden-Oosten en Afrika vormen wereldwijd een serieuze bedreiging voor de stabiliteit en veiligheid. Voor een duurzame toekomst zal de mensheid ingrijpende maatregelen moeten doorvoeren. Naar schatting zullen we over 70 jaar met 11 miljard mensen zijn, waarvan 4 miljard in Afrika. Hoe scheppen we een leefbare wereld voor al die mensen? Voor die immense taak worden wij gesteld. We moeten daarom kansen en bedreigingen tijdig onderkennen, ze vervolgens doorgronden en met overtuigende oplossingen komen. ‘Solidariteit’ en ‘kansen voor iedereen’ zijn daarbij onze centrale uitgangspunten. Het is de opdracht van de sociaaldemocratie om niemand aan zijn lot over te laten en te blijven geloven dat vooruitgang mogelijk is. Ons doel was en blijft om de wereld eerlijker, duurzamer en veiliger te maken voor de mensen die nu leven en voor de generaties na ons.

FMS Denktank

Deze notitie is in aanloop naar de verkiezingen van 2017 opgesteld door een commissie van de Foundation Max van der Stoel (FMS) met betrokkenheid van externe deskundigen. De FMS reikt hiermee handvatten aan voor een krachtig antwoord op de grote hedendaagse mondiale uitdagingen. Onze aanbevelingen hebben een sociaaldemocratische grondslag met nadruk op een sociale economie, het versterken van gemeenschapszin, solidariteit van onderop, bestaanszekerheid en goed werk. De FMS biedt hiermee ook een uitwerking van de internationale dimensie van de PvdA-resolutie Van waarde: sociaaldemocratie voor de 21ste eeuw. Waarden als bestaanszekerheid, goed werk, verheffing en binding vormen namelijk niet alleen de basis voor sociaaldemocratisch beleid in Nederland, maar zijn ook internationaal leidend.

Paul Engel, voorzitter

Jolein Baidenmann

Peter Heintze

Wouter Kolk

Arjen Berkvens, directeur FMS

De commissie is veel dank verschuldigd aan iedereen die heeft meegedacht. Het betreft hier zeker dertig personen, dus die laten wij verder onvermeld. Wel spreken wij onze dank uit aan Emma Hesselink, als stagiaire verbonden aan de FMS, die vooral in de beginfase een belangrijke bijdrage leverde.

FMS
denktank

Dit is een publicatie van de denktank van de Foundation Max van der Stoel (FMS.) De FMS is de onafhankelijke buitenlandstichting gelieerd aan de Partij van de Arbeid (PvdA.) Wij zetten ons in voor democratisering, een eerlijker Nederlands en Europees beleid ten aanzien van ontwikkelingslanden en stimuleren de informatievoorziening en het publieke debat over deze thema's in Nederland. Dit is de eerste publicatie van de FMS Denktank, waarmee we de besluitvorming over de bovengenoemde thema's willen beïnvloeden.

1. INTRODUCTIE: NEDERLAND EN DE DRIE GROTE MONDIALE UITDAGINGEN

Op zoek naar antwoorden

Ons buitenlandse beleid en de manier waarop wij internationale samenwerking vormgeven, weerspiegelen de keuzes die Nederland maakt om antwoorden te vinden op de grote kansen en urgente bedreigingen in de wereld van nu. Deze notitie kiest drie trends waar we snel een adequaat antwoord op moeten vinden:

1. de groeiende ongelijkheid, waarbij grote groepen mensen buiten de boot (dreigen te) vallen;
2. een leefbare toekomst op onze planeet wordt bedreigd door uitputting en klimaatverandering,
3. het tekortschieten van onze internationale rechtsorde wat betreft het garanderen van vrede en veiligheid.

Deze drie trends bedreigen de stabiliteit en verdere ontwikkeling van onze wereld. Ze moeten nationaal en internationaal worden aangepakt en maken internationale samenwerking en solidariteit misschien wel belangrijker dan ooit, ook voor ons eigen welzijn. Deze trends bieden echter ook kansen. Meer aandacht voor duurzame ontwikkeling levert uiteindelijk grotere afzetmarkten voor (groene) producten en diensten op. Ontwikkelingssamenwerking en een meer rechtvaardige internationale handel dragen bij aan het oplossen van andere mondiale problemen, zoals honger, armoede en slepende conflicten. Nederland kan niet als een geïsoleerd eilandje veilig en succesvol zijn in een falende wereld. Vanuit dat perspectief zijn internationale solidariteit en samenwerking veel meer dan een morele plicht. Ze zijn randvoorwaarden voor blijvende welvaart en vormen zo ook een enorme kans voor Nederland en de belangen van zijn burgers.

De drie hierboven beschreven uitdagingen: werken aan een menswaardig bestaan voor iedereen, aan duurzaam beheer van onze planeet en aan een veilig leven waarin mensenrechten zijn gegarandeerd, sluiten goed aan bij de hoofdthema's van de nieuwe internationale ontwikkelingsagenda die in september 2015 is vastgesteld. Deze hoofdthema's zijn de Sustainable Development Goals (de duurzame ontwikkelingsdoelen), later herdoopt tot de Global Goals (de werelddoelen). Anders dan de Millennium Development Goals zijn de Global Goals een opdracht voor alle landen, niet alleen ontwikkelingslanden. Ze zijn ook een opdracht voor iedereen: overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en burgers. Dit onderschrijven we van harte in deze notitie. Hierdoor is internationale samenwerking niet langer alleen een zaak van één vakministerie, maar verdient het een kabinetsbrede, integrale en coherente aanpak.

In deze notitie worden de bovenstaande drie trends beschreven en de onderliggende mechanismen blootgelegd (hoofdstuk 2 tot en met 4). Daarbij wordt een beknopte beschrijving gegeven van het huidige beleid van de betrokken Nederlandse ministeries en de vernieuwingen die de afgelopen jaren zijn doorgevoerd. In hoofdstuk 5 wordt de focus gelegd op het *hoe*: wat de overkoepelende, strategische mechanismen zijn waarmee rekening moet worden gehouden bij de beschreven thema's. Aan het eind van ieder hoofdstuk worden beleidsaanbevelingen gedaan.

2. DE PRIJS VAN ONGELIJKE ONTWIKKELING

De ongelijkheid in de wereld groeit; tussen landen, maar ook binnen landen. Bijna de helft van de rijkdom is nu in handen van slechts 1 procent van de wereldbevolking³. Binnen een eeuw zijn de welvaartsverschillen tussen rijke en arme regio's verveelvoudigd. Hetzelfde heeft zich voorgedaan binnen landen: het inkomen van de rijkste 1 procent is enorm toegenomen – in sommige landen is het zelfs verdubbeld – ten opzichte van dat van de andere 99 procent⁴. Waar je ook kijkt, in ontwikkelde landen of ontwikkelingslanden, de armste helft van de bevolking heeft over het algemeen zeggenschap over minder dan 10 procent van de beschikbare rijkdom⁵. De 85 rijkste mensen ter wereld bezitten evenveel als de armste helft van de wereldbevolking! Maar de eenzijdige controle over rijkdom, hoe moreel verwerpelijk ook, is niet het grootste probleem. Het grootste probleem is de prijs die de meerderheid van de bevolking ervoor betaalt: een groeiende groep langdurig werklozen, wereldwijd miljoenen – met name jongeren – heeft geen werk, de arbeidsvoorwaarden verslechteren en er is groeiende onzekerheid bij velen die nog wel een baan hebben, maar niet weten hoe lang. De middenklasse wordt uitgehold en democratie en sociale cohesie komen steeds verder onder druk te staan. Het leidt ertoe dat er zowel in opkomende economieën als geïndustrialiseerde landen naast de absoluut armen een steeds grotere groep mensen ontstaat die kwetsbaar is en zich ook zo voelt, omdat hen het beetje controle over hun toekomst en die van hun kinderen ontglipt. Zij voelen zich buitengesloten door een maatschappij die hen geen of onvoldoende kansen biedt. Zij zien dat elites de dienst uitmaken en geen rekening met hen houden. Het is niet voor niets dat drie van de meest zorgwekkende mondiale trends die het *World Economic Forum* opnoemt de groeiende ongelijkheid op het gebied van inkomen en rijkdom zijn, de toenemende polarisatie binnen landen en de toename van nationalistische sentimenten.⁶

Internationale samenwerking: maatschappelijke verandering als doel

Ondanks positieve ontwikkelingen in de afgelopen decennia leven er nog steeds wereldwijd circa 800 miljoen mensen in extreme armoede.⁷ Het gaat dan bijvoorbeeld om kleine boeren, die voor bodemprijzen voedsel produceren – als ze al in staat zijn om meer te produceren dan zij zelf nodig hebben; arbeiders die onder erbarmelijke omstandigheden moeten werken en onvoldoende betaald krijgen; stedelijke krottenwijkbewoners, die iedere dag weer een maaltijd bij elkaar moeten zien te sprokkelen. Vrouwen en jongeren zijn ver in de meerderheid bij deze groep armen. Hun rechten worden op grote schaal geschonden. Ze worden slechter betaald, slechter behandeld en kunnen in veel landen geen aanspraak maken op eigendom. Velen wonen in opkomende economieën, bijvoorbeeld India, Nigeria, of in achterblijvende economieën, zoals Malawi. Ook in landen waar het economisch voor de wind gaat, delen te weinig mensen in de toenemende welvaart, want economische groei levert niet noodzakelijkerwijs duurzame banen met perspectief op. Bijzonder kwetsbaar zijn de mensen in kwetsbare landen, die vaak worden geteisterd door langdurige gewapende conflicten, zoals de Centraal-Afrikaanse Republiek of Burundi. Ook hier zijn de meest kwetsbare mensen vrouwen en kinderen: zij zijn niet alleen slachtoffer van armoede en (seksueel) geweld, maar ook van interne uitsluiting en onderdrukking. Als we in een dergelijke situatie ons steentje willen bijdragen aan positieve verandering, kunnen we ons niet beperken tot het direct ondersteunen van armen en onderdrukten. We moeten ons inzetten voor *inclusieve* ontwikkeling: ontwikkeling die niemand uitsluit en de basis legt voor een samenleving die eerlijker, veiliger en duurzamer is. Om dit te bereiken moet de manier waarop rijkdom nu wordt opgebouwd en verdeeld op de schop. Hierbij kunnen we voortbouwen op de af-

spraken die we in september 2015⁸ via de Verenigde Naties gemaakt hebben bij de vaststelling van de Agenda voor de Global Goals, die oproept tot maatschappelijke verandering. Deze Agenda stelt zich niet alleen ten doel om armoede en honger uit de wereld te bannen en te zorgen dat gezondheidszorg, onderwijs en veilig drinkwater bereikbaar zijn voor iedereen; het beoogt ook om de gelijkheid en *empowerment* van vrouwen en meisjes veilig te stellen, de ongelijkheid tussen landen en binnen landen terug te dringen, werkgelegenheid voor iedereen te creëren en tot gezamenlijke mondiale actie over te gaan op het gebied van verstedelijking, gezonde voeding, duurzaam gebruik van natuurlijke hulpbronnen en het aanpakken van klimaatverandering.

Verantwoorde globalisering

Om deze agenda – of in ieder geval een deel ervan – in de praktijk te brengen, moeten we oog krijgen voor de onderliggende oorzaken. Ons doel is immers om tot wereldwijde, inclusieve ontwikkeling te komen. De groeiende kloof die overal zichtbaar is, heeft een economisch en een politiek component. De financiële crisis die volgde op de kredietcrisis van 2007 leidde tot economische tegenwind en een groot verlies aan banen. Nu de economie zich herstelt, leidt dat gelukkig tot nieuwe banen en weer toenemende welvaart. Helaas zien we ook dat de mobiliteit van kapitaal en industriële productie tot een verplaatsing leidt naar de landen die de aantrekkelijkste voorwaarden voor internationaal opererende bedrijven bieden. Helaas zijn dat niet noodzakelijkerwijs de beste voorwaarden voor mens en milieu. Het laat zien dat de globalisering steeds weer verliezers kent: bevolkingsgroepen in landen en sectoren waaruit kapitaal en industriële productie wegtrekken. Landen met een goed functionerende overheid kunnen deze verliezen (tijdelijk) compenseren. Zij zijn in staat om nieuwe of vervangende economische activiteit aan te trekken, zoals dat veelal in Europa gebeurt. Maar niet alle landen hebben regeringen die daar echt werk van (kunnen) maken. In te veel landen malen de regerende elites niet om inclusieve ontwikkeling, die de bevolking *als geheel* op een duurzame manier ten goede komt, maar houden zich meer bezig met zichzelf en/of hun eigen groep.

Deze groeiende ongelijkheid is een bijzondere politieke kwestie, omdat de huidige internationale financiële, fiscale en economische spelregels voordelig uitpakken voor mensen en bedrijven die voornamelijk uit zijn op financieel rendement. Ze pakken echter minder voordelig uit voor hen die ook hun verantwoordelijkheid nemen voor mens en natuur. Dat zie je bijvoorbeeld bij internationale verdragen die nationale overheden instrumenten afnemen die de inwoners van hun land beschermen tegen buitensporig nadelige effecten van vrijere handel. Ook zien we dat verdragen het lastiger kunnen maken voor de overheid om strengere milieueisen en arbeidsvoorwaarden op te leggen. Bij de onderhandelingen en het maatschappelijk debat over TTIP (zie verderop) blijkt hoe cruciaal dit punt is. Een treffend voorbeeld hiervan is ook het feit dat enkele banken en hedgefondsen mondiaal de financiële stabiliteit aan het wankelen konden brengen en de moeite die het nationale banken, internationale instellingen en overheden heeft gekost om de crisis onder controle te krijgen en de regels voor banken aan te scherpen. Een ander politiek zeer explosief voorbeeld betreft de internationale belastingregels, die internationaal opererende ondernemingen in staat stellen hun belastingafdracht te minimaliseren. De Panama Papers zorgden in april 2016 voor een unieke blik op hoe dit in zijn werk gaat. Hieronder worden de beide voorbeelden wat verder uitgewerkt.

Internationale financiële, fiscale en economische regelgeving en nationale beleidsruimte

Multinationale ondernemingen brengen hun activiteiten – soms virtueel – onder op plekken in de wereld waar de grootste winstmarges zijn te realiseren. Bijvoorbeeld omdat er op die plek veel goede opgeleide werknemers te vinden zijn die voor een aantrekkelijke prijs werken, of omdat er bijzonder gunstige voorwaarden voor bedrijfsinvesteringen worden aangeboden. Een andere reden kan echter zijn dat de kosten van arbeid er laag worden gehouden door slechte arbeidsvoorwaarden te bieden, of de winstmarges zijn er hoog omdat de kosten van milieuvervuiling niet meegerekend worden in de prijs van een product. Er is een wereldwijde competitie ontstaan tussen landen. Daardoor hebben bedrijven de keuze tussen een groot

aantal opties en kunnen zij nationale overheden tegen elkaar uitspelen om lagere belastingafdracht en regelgeving op het gebied van milieu en arbeidsomstandigheden af te dwingen die minder kosten met zich meebrengt. Hierdoor betalen grote internationale ondernemingen vaak relatief de minste belasting en dragen zij relatief het minste bij aan publieke voorzieningen en goederen.

Een ander treffend voorbeeld van ondernemerschap dat de samenleving veel schade toebrengt zijn de private fondsen (private equity) die erop gericht zijn om via fiscale constructies bedrijven leeg te trekken en berooid achter te laten. Het opkopen van een krant, een warenhuis of een kinderopvang, deze volproppen met schulden en tegelijkertijd heel veel dividend uitkeren dient geen enkel maatschappelijk belang en richt goed functionerende bedrijven ten gronde. De kosten zijn voor de samenleving en deze durfkapitalisten storten zich als sprinkhanen op het volgende slachtoffer. De maatschappij heeft het nakijken. Ook hedgefondsen kunnen een nadelige rol spelen via hun rol als aandeelhouder. Om een zo hoog mogelijk rendement te halen, proberen ze invloed uit te oefenen op het beleid van een onderneming. Ze dwingen een bedrijf bijvoorbeeld tot het afstoten van bedrijfsonderdelen, hetgeen tot de complete opsplitsing van de onderneming kan leiden. Deze vorm van 'aandeelhoudersactivisme' heeft als kenmerk dat het kortetermijnbelang prevaleert boven het belang van de overige belanghebbenden, waaronder met name de werknemers. De *race to the bottom* moet worden doorbroken, door middel van afspraken op het gebied van internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen. We moeten voorkomen dat het land met de laagste lonen, de laagste belastingtarieven en de minste regelgeving op het gebied van milieu en arbeidsomstandigheden de norm stelt, want dit leidt ertoe dat niet de internationaal opererende bedrijven maar juist andere belastingbetalers opdraaien voor de kosten van bijvoorbeeld milieuvervuiling, onderzoek en innovatie, onderwijs en gezondheidszorg.

Nieuw beleid: herschikking van de mondiale financieel-economische spelregels

Sinds de bankencrisis (2007) zit de schrik er goed in bij (inter)nationale instellingen. Dat heeft geleid tot een serie maatregelen die zorgen voor meer controle op uitwassen in de financiële sector en waardoor risicovol handelen wordt beteugeld. Zo zijn de internationale standaarden met betrekking tot kapitaaleisen en het toezicht op banken aangescherpt onder de zogenoemde Basel-akkoorden. De roep om meer transparantie in het bedrijfsleven heeft in 2010 tot nieuwe regels van de U.S. Securities and Exchange Commission geleid voor beursgenoteerde olie- en mijnbedrijven in de VS. Zij moeten jaarlijks alle betalingen aan Amerikaanse en buitenlandse overheden openbaar maken: belastingen, royalty's, salarissen, productierechten en bonussen. Dit moet onder meer belastingontwijking en het betalen van smeergeld tegengaan. In Europa wordt gewerkt aan het voorkomen van belastingontwijking door nationale fiscale regimes op elkaar af te stemmen. De Panama Papers zullen deze ontwikkeling hoogstwaarschijnlijk een extra impuls geven. Sinds 2000 wordt op (inter)nationaal niveau langzaam maar zeker afstand genomen van de zogenoemde Washington Consensus, het uitgangspunt dat ook zich ontwikkelende economieën handelsbelemmeringen zo veel mogelijk moeten afbouwen. De Washington Consensus veronderstelt dat het wegnemen van importheffingen en specifieke kwaliteitseisen de handel bevordert en de economie doet groeien. Langzaam maar zeker groeit echter het besef dat juist zich ontwikkelende economieën hun nog kwetsbare, maar potentieel succesvolle economische sectoren moeten beschermen.

Sinds de Tweede Wereldoorlog wordt gestaag gewerkt aan een verdere liberalisering van de handel. Dit gebeurt multinationaal binnen de General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) en de Wereldhandelsorganisatie (WTO), maar ook bilateraal. Deze voortgaande liberalisering leidt in principe tot meer handel, maar heeft ook pijnlijke schaduwzijden. Zo wordt verder getornd aan de beleidsruimte van nationale overheden om kapitaalstromen te beteugelen. De TTIP-onderhandelingen zijn een goed voorbeeld. De EU onderhandelt met de Verenigde Staten over een nieuw handelsverdrag (TTIP). Dit is omstreden. Vooral het voorstel voor een arbitragestelsel om investeerders te beschermen ligt onder vuur: het Investor-State Dispute Settlement (ISDS), inmiddels door de EU aangepast tot het voorstel tot een Investment Court System (ICS). Via dit internationale arbitragestelsel kunnen buitenlandse investeerders financiële compensatie

eisen van nationale overheden voor overheidsmaatregelen die hen treffen – bijvoorbeeld aangescherpte eisen op het gebied van milieu en volksgezondheid. De inzet van het debat is om te voorkomen dat hierdoor buitenlandse investeerders en grote bedrijven de kans krijgen om de ruimte van nationale regeringen om op democratische wijze nieuw, eigen sociaal en ecologisch beleid te ontwikkelen kunnen inperken.

Een nieuw besef: een overheid die haar verantwoordelijkheid neemt

De bankencrisis van 2007 bracht wereldwijd de uitholling van de inkomens van de middenklasse en de groeiende ongelijkheid in een stroomversnelling. Die uitholling is echter een trend die al decennia gaande is⁹ en volgt uit onvolkomenheden in het economische systeem. De financiële crisis is volgens waarnemers dan ook niet meer dan het topje van de ijsberg. Het fundamentele probleem is een overheid die haar rollen te licht opvat. Sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw is er een zogenaamde afwezige overheid. Deze sprong pas in toen de banken de (wereld) economie tot de rand van de afgrond brachten. Het geloof in de vrije markt heeft er te vaak toe geleid dat de overheid onverantwoordelijke internationale afspraken maakte waardoor de echte kosten van geproduceerde goederen niet werden opgebracht door de bedrijven die ze produceerden en de consumenten die ze kochten. Dit heeft geleid tot een oneerlijke situatie, met een tandeloze overheid die de belastingbetalers de wrange vruchten laat plukken van aanhoudend slechte arbeidsvoorwaarden, lage belastingafdrachten en minimale regels voor de bescherming van het milieu. Een te groot deel van de kosten voor onderzoek en innovatie, onderwijs, gezondheidszorg en milieu moet worden opgebracht door de burgers en door het midden- en kleinbedrijf. In zo'n samenleving zijn welwillende bedrijven en burgers die bereid zijn om naar behoren belasting af te dragen en te investeren in goede arbeidsomstandigheden en het behoud van het milieu de dupe van ondernemingen en de rijken die dat niet zijn. De les die we van de afgelopen decennia hebben geleerd is dat overheden hun verantwoordelijkheid moeten nemen in nationaal, regionaal en internationaal verband. Als sociaaldemocraten zien wij de overheid als concertmeester van een duurzame en inclusieve samenleving, als marktmeester van eerlijke concurrentie, als beschermer van het milieu en natuurlijke hulpbronnen, als hoeder van sociale cohesie en als ondersteuner van kwetsbare bevolkingsgroepen.

Europees beleid ter bevordering van een inclusieve samenleving

De Europese Unie werkt gericht aan inclusieve groei. Momenteel zijn in de EU 23 miljoen mensen werkloos; dat is zo'n 10 procent van de beroepsbevolking. Om een groeiende en concurrerende economie in stand te houden zijn er meer banen nodig. Bovendien zal vanaf 2012 het percentage van de bevolking in de arbeidsgeschikte leeftijd gaan krimpen. Als de EU de sociale zekerheid in stand wil houden, moeten er meer mensen aan de slag. Daarom wil de EU de arbeidsparticipatie in Europa verhogen: meer en betere banen, vooral voor vrouwen, jongeren en oudere werknemers. De EU wil mensen van alle leeftijden helpen omgaan met verandering door te investeren in scholing en onderwijs. Verder wil zij arbeidsmarkten en sociale zekerheid moderniseren en de hele EU laten delen in de economische groei. De Europese inspanningen voor inclusieve groei, zoals een initiatief voor hogere arbeidsparticipatie en het Europees platform voor de bestrijding van armoede en sociale uitsluiting, zijn onderdeel van de algemene EU-strategie Europe 2020, die tot 2020 slimme, duurzame en inclusieve groei wil bevorderen. Een aanvulling op Europe 2020 is het Euro Plus-pact uit maart 2011 dat onder meer de concurrentiekracht wil versterken en de werkgelegenheid wil stimuleren. Tot slot is in juni 2012 door de staatshoofden en regeringsleiders besloten tot een Pact voor groei en banen, dat extra financiële middelen beschikbaar stelt voor de economische prioriteiten van Europe 2020.

Samenwerking met ontwikkelingslanden

Rijke landen slagen er nog niet goed in om internationaal adequate financiële, fiscale en economische spelregels op te leggen en de naleving ervan af te dwingen, en dat geldt nog meer voor overheden van ontwik-

kelingslanden. Dat heeft vele oorzaken: gebrekkige instituties, die niet kunnen zorgen dat de controle op het economische verkeer goed wordt uitgevoerd, politici, ambtenaren en bedrijven die snelle winst via misbruik of corruptie niet kunnen weerstaan en gebrekkige toegang tot informatie van andere belanghebbenden. Het opbouwen van een goede, sterke en betrouwbare overheid, met name het tegengaan van corruptie, vereist een lange adem en is essentieel voor het streven naar maatschappelijke verandering. Het vereist langdurige investeringen in de opbouw van de rechtstaat, solide democratische instituties, behoorlijk bestuur en een maatschappelijk middenveld dat in staat wordt gesteld zijn onafhankelijke rol te spelen. Bovendien vraagt het de inzet van het nationale bedrijfsleven, dat niet alleen staat voor economische ontwikkeling, maar ook voor goed bestuur en inclusieve ontwikkeling. Dit uit zich bijvoorbeeld in investeringen in milieuvraagstukken die raken aan hun bedrijvigheid, in de gezondheid van hun werknemers of in sociale ontwikkeling middels maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Om de grondoorzaken van zwak of slecht bestuur en zwakke instituties aan te pakken dient bij internationale samenwerking met ontwikkelingslanden niet alleen prioriteit te worden gegeven aan het engageren en mede ontwikkelen van essentiële instituties en het bedrijfsleven ter plaatse. Zulke internationale samenwerking dient juist het tegenwicht, de zogenaamde de *countervailing power*, vanuit een samenleving tegen de politiek, overheden en bedrijfsleven te helpen organiseren. Deze is gebaseerd op een onafhankelijke rechterlijke macht, sterke en onafhankelijke media en een levendig, krachtig maatschappelijk middenveld, omdat alleen deze maatschappelijke verandering dichterbij kunnen brengen. Op het werk van niet-gouvernementele organisaties (ngo's) is in de laatste jaren te veel bezuinigd en organisaties zijn steeds meer tijd en middelen kwijt aan onnodige tenderprocedures. Wat ons betreft wordt het beleid dat in de huidige kabinetperiode is ingezet ten aanzien van de versterking van het vermogen van het maatschappelijk middenveld om te pleiten en te beïnvloeden wel met kracht doorgezet, maar met een hoger budget. Nederland kan die inzet het beste doen op speerpunten waarop zij zelf iets te bieden heeft: een sterk maatschappelijk middenveld, een krachtig beleid, sterke instituties en bedrijven op het gebied van voedsel en voedingszekerheid, water, Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR), recht en rechtsstaat. In de veranderde arena van internationale samenwerking bepaalt een land niet meer zozeer wat het samen met andere landen *wil* doen, maar wordt het aangesproken (of juist niet) op waar het land *goed in is* in de ogen van andere landen.

Het gunstige Nederlandse belastingklimaat voor multinationale ondernemingen

Nederland heeft op het gebied van belasting internationaal een dubieuze reputatie. Multinationals gebruiken het uitgebreide Nederlandse netwerk van belastingverdragen om geldstromen via Nederland naar bijvoorbeeld belastingparadijzen te laten lopen. Zo betalen zij over deze geldstromen niet of nauwelijks belasting. Daarnaast heeft Nederland een zeer gunstig fiscaal vestigingsklimaat. Bedrijven die in Nederland zijn gevestigd hebben hier de mogelijkheid om zogenaamde 'tax rulings' aan te vragen. Dit zijn afspraken met de Nederlandse belastingdienst over hoe bestaande internationale regelgeving wordt toegepast. Hierdoor weten deze bedrijven vooraf hoeveel belasting ze in een bepaalde constructie af moeten dragen. Dit creëert zekerheid voor bedrijven en zou zo bijdragen aan een aantrekkelijk investeringsklimaat in Nederland. Multinationals gebruiken deze regeling echter voornamelijk om vooraf constructies op te kunnen zetten om het betalen van belastingen zo veel mogelijk te vermijden. Het Nederlandse belastingstelsel heeft dan ook grote gevolgen voor ontwikkelingslanden: jaarlijks lopen zij dankzij Nederland een kleine half miljard euro aan belastinginkomsten mis. Wereldwijd loopt dit bedrag op tot meer dan honderd miljard (bijna even veel als het bedrag dat Westerse landen gezamenlijk uittrekken voor ontwikkelingssamenwerking). Dit geld kan in die landen dus niet worden besteed aan uitgaven voor bijvoorbeeld zorg, onderwijs en infrastructuur. Behalve dat de belastingontwijking tot minder inkomsten voor ontwikkelingslanden leidt, zorgt het ook voor oneerlijke concurrentie. Lokale bedrijven betalen wel belasting, terwijl de grote multinationals weinig tot niets betalen.

Wat doet Nederland?

Nederland wil met het heronderhandelen van belastingverdragen met ontwikkelingslanden een voorbeeld zijn voor Europese partners. Vijf verdragen zijn inmiddels klaar; over zeven andere worden nog gesprekken gevoerd. En daarna staan er nog elf op de rol. Het is een goede stap dat het Nederlandse kabinet heeft aangekondigd dat het gaat heronderhandelen met ontwikkelingslanden over belastingverdragen, maar hierbij is het van belang dat de verdragen voor beide partijen substantiële economische belangen brengt. De impact van antimisbruikmaatregelen in Nederlandse belastingverdragen moet hiervoor onderzocht worden. Het is van belang dat Nederland blijft bijdragen aan capaciteitsopbouw van belastingautoriteiten in partnerlanden, zodat controle op de naleving van de antimisbruikmaatregelen mogelijk is.

Een pleidooi voor circulaire migratie

Een andere potentieel sterke motor voor de ontwikkeling van ontwikkelingslanden is migratie. Veel arbeidsmigranten, zoeken om economische redenen een nieuwe toekomst in bijvoorbeeld Europa. In Europa is veel vraag naar goedkope arbeid en in het land van oorsprong heerst werkloosheid. Daar hebben niet alleen laaggeschoolde migranten mee te kampen, maar ook hoogopgeleide werkzoekenden. Eenmaal aan het werk in Europa maken migranten doorgaans geld over naar familieleden in het land van herkomst. Deze zogenoemde *remittances* zijn de afgelopen decennia een financiële stroom geworden om rekening mee te houden: de omvang verschilt per ontwikkelingsland, maar hij komt doorgaans drie keer hoger uit dan de beschikbare fondsen voor ontwikkelingssamenwerking (*Official Development Assistance*, ODA). Bovendien worden vanuit de *Diaspora* veel projecten aangezwengeld die de ontwikkeling in het herkomstland ten goede komen. Tenslotte voorzien migranten – en met name zij die terugkeren of projecten in eigen land uitvoeren – in veel waardevolle kennis en kunde voor de ontwikkeling van hun land van herkomst.

Nederland, net als de hele EU, kent echter vrijwel geen formele routes waarlangs met name laaggeschoolde arbeidsmigranten toegang tot Nederland of Europa kunnen krijgen. Het gevolg is illegaliteit. Arbeidsmigranten belanden in illegale circuits, waar zij kwetsbaar zijn voor uitbuiting. Om dit te voorkomen en migratie in te zetten voor ontwikkeling dienen Nederland en Europa een beter immigratiebeleid te ontwikkelen, zoals dat reeds bestaat voor hoogopgeleide kennismigranten. Het is van groot belang dat in de betreffende EU-lidstaat vraag en aanbod op elkaar aansluiten en dat arbeidsmigratie niet leidt tot verdringing van andere (beroeps)groepen of verslechtering van de arbeidsomstandigheden. Zo kan er helder worden gecommuniceerd over bestaande arbeidskansen en getracht worden de instroom van arbeidsmigranten beter af te stemmen op de vraag naar arbeid in Nederland en de EU. Immigratielanden zoals de VS, Canada en Australië hebben zo'n beleid. Het regelt niet alleen de toegang van migranten, maar het vergemakkelijkt ook de (mogelijk tijdelijke) terugkeer van migranten naar eigen land, bijvoorbeeld voor het opzetten van handelsrelaties en andere commerciële relaties. Tegelijkertijd kan dan ook door de Nederlandse regering, het bedrijfsleven en het maatschappelijk middenveld samengewerkt worden met partners in het land van herkomst van migranten om ook daar de mogelijkheden te vergroten tot het vinden van fatsoenlijk werk, waarbij het doel is om circulaire migratie te bewerkstelligen: de migrant woont langere tijd in verschillende landen, inclusief het land van herkomst.

Het migratie- en ontwikkelingsbeleid van Nederland

Op papier voert de Nederlandse overheid een actief migratie- en ontwikkelingsbeleid. Al in 2008 publiceerden de Minister voor Ontwikkelingssamenwerking en de Staatssecretaris van Justitie gezamenlijk de beleidsnotitie *Internationale migratie en ontwikkeling*. Deze notitie erkent dat migranten door zowel het land van bestemming als het land van herkomst als een potentiële bron van ontwikkeling worden beschouwd. Circulaire migratie van arbeidsmigranten wordt gezien als één van de instrumenten die een positieve impact kunnen hebben op ontwikkeling. Daarnaast kan het de Europese Unie helpen om tijdelijke arbeidstekorten op te vullen. In de beleidsnotitie was het stimuleren van circulaire migratie dan ook één van de zes beleidsprioriteiten waarop de Nederlandse regering zou inzetten.

In lijn met het regeerakkoord is vanaf 2011 meer nadruk komen te liggen op terugkeer van migranten, het bevorderen van duurzame terugkeer en herintegratie en het verlenen van steun aan partnerlanden bij het opvangen van vluchtelingen. Op het moment van schrijven is de regering bezig met een nieuwe nota voor migratie- en ontwikkelingsbeleid. Uit een brief van de regering aan de Tweede Kamer (december 2014) worden de eerste contouren van dit beleid duidelijk. Hieruit blijkt dat het idee van circulaire migratie als instrument ter bevordering van de ontwikkeling van ontwikkelingslanden van de agenda is verdwenen. Nederland is geen voorstander meer van circulaire zuid-noordmigratie.

Sinds 2004 bestaat er wel een kennismigrantenregeling voor hoogopgeleide buitenlanders die naar Nederland komen om een bijdrage te leveren aan de kenniseconomie. Daar wordt in zeer beperkte mate gebruik van gemaakt, doorgaans door multinationale ondernemingen op zoek naar hoogwaardige vakspecialisten. In praktijk zijn de grenzen dus vrijwel volledig gesloten voor arbeidsmigranten.

STAPPEN IN DE GOEDE RICHTING

Inclusieve duurzame ontwikkeling als leidraad

Ontwikkeling komt tot stand in de interactie tussen overheid, politiek, media, bedrijfsleven en maatschappelijk middenveld, waarbij ieder zijn verantwoordelijkheid dient te nemen. We hebben geleerd dat het benutten van de kracht van het bedrijfsleven hierbij cruciaal is en we zien dat een groeiend aantal ondernemers en bedrijven bereid is hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen, ook omdat zij onderkennen dat een stabiele en duurzame samenleving in het belang is van alle betrokkenen, en dus ook in het belang van hun bedrijf. Economische groei leidt echter niet vanzelf tot een eerlijke verdeling van kansen en middelen. Te vaak leidt economische groei niet tot meer banen, maar wel tot aanzienlijke kosten voor het milieu. Inclusiviteit, werkgelegenheid en duurzaamheid dienen leidend te zijn voor internationale samenwerking tussen landen en regio's. In de samenwerking met ontwikkelingslanden betekent het vooral een integrale aanpak, die op speerpunten waar Nederland en Europa veel te bieden hebben de diverse betrokken maatschappelijke actoren mobiliseert om concrete stappen te zetten richting de VN Agenda 2030, de global goals.

Een overheid die ertoe doet

Binnen Europa en internationaal zal er moeten worden samengewerkt om een sociale, inclusieve economie voor elkaar te krijgen die uitzicht biedt op fatsoenlijke kansen voor iedereen. Hiervoor moet door Nederland en Europa internationaal ingezet worden op verantwoorde globalisering door financiële, fiscale en economische afspraken te maken – afspraken die zoveel mogelijk een eind maken aan de eenzijdige verrijking, corruptie, belastingontwijking en het afwentelen van milieukosten en sociale kosten op andere belastingbetalers. Hierbij dient internationale samenwerking opnieuw ruimte te creëren voor de overheid als beleidsmaker en marktmeester. Ook dient de ruimte te worden beschermd die individuele landen hebben om eigen beleid te ontwikkelen en toe te passen, bijvoorbeeld om banken goed te kunnen controleren, milieubelastingen te kunnen heffen en kwetsbare sectoren (tijdelijk) in bescherming te nemen. Het is ontoelaatbaar dat via internationale verdragen de beleidsvormende en controlerende functies van de nationale overheid – en dus van de samenleving als geheel – buiten spel kunnen worden gezet. De overheid moet weer leidend zijn bij het (her)verdelen van kansen en beschikbare middelen om optimale en eerlijke ontwikkeling mogelijk te maken

Maatschappelijk evenwichtige samenwerking als norm

Bij samenwerking met ontwikkelingslanden dient niet alleen prioriteit te worden gegeven aan het engageren en mede ontwikkelen van essentiële instituties en het nationale bedrijfsleven, maar ook aan het helpen organiseren van het tegenwicht vanuit een samenleving tegenover de politiek, overheden en bedrijfsleven. De herwaardering van de inzet van het maatschappelijk middenveld in de huidige kabinetsperiode, waarbij nadruk wordt gelegd op versterking van het vermogen om te pleiten en te beïnvloeden, dient wat ons betreft met kracht te worden doorgezet, terwijl de bezuinigingen op dit instrumentarium dienen te worden teruggedraaid om een evenwichtig beleid ter ondersteuning van diverse maatschappelijke actoren te garanderen.

Nederland is coherent

Nederland werkt internationaal aan een herschikking van mondiale fiscale regels en steunt ontwikkelingslanden bij het opzetten van fiscale regimes die inclusieve en duurzame ontwikkeling bevorderen. Maar Ne-

derland doet hetzelfde thuis. Ook herziet het zijn belastingverdragen zodat ontwikkelingslanden geen belastinginkomsten mislopen of op hoge kosten worden gejaagd. Ditzelfde doet het op andere binnenlandse of buitenlandse beleidsterreinen die ontwikkelingslanden raken. Beleidscoherentie voor duurzame en inclusieve ontwikkeling wordt de norm.

Gereguleerde arbeidsmigratie

Tot slot kan een beter immigratiebeleid, dat arbeidsmigratie reguleert, een stevige motor worden voor ontwikkeling. Voorwaarde is wel dat er onderscheid wordt gemaakt tussen vluchtelingen die recht hebben op asiel en arbeidsmigranten die alleen onder voorwaarden naar de EU kunnen komen.

3. EEN LEEFBARE TOEKOMST VOOR DE BEWONERS VAN DE PLANEET

Houston, we have a problem

De wereld heeft een probleem. En wij in Nederland dus ook. De groei van de wereldbevolking en de toenemende welvaart trekken een zware wissel op de beschikbare natuurlijke bronnen op aarde. De VN verwachten dat in 2030 de wereld 8,5 miljard mensen zal huisvesten; een bevolkingsgroei die zich voornamelijk zal voordoen in de minst ontwikkelde landen.¹⁰ Tegelijkertijd is de verwachting dat het welvaartsniveau van grote groepen mensen, bijvoorbeeld in China en India, zal blijven stijgen. Dat betekent dat zij meer eiwitrijk voedsel zoals zuivel, vis en vlees zullen (willen) nuttigen en meer luxeartikelen, zoals auto's en koelkasten, zullen (willen) hebben. Shell verwacht dat de vraag naar kritieke grondstoffen als water, energie en voedsel in 2030 met 40 tot 50 procent zal zijn gestegen.¹¹ De strijd om beschikbare grondstoffen, landbouwgronden en viswateren zal intensiveren. De verhoogde productie van voedsel en consumptieartikelen zal bijdragen aan een toename van de CO₂-uitstoot, wat weer een versterkend effect zal hebben op de klimaatverandering. Door klimaatverandering zal de omvang van het beschikbare landbouwareaal afnemen.

Voortgaan op de huidige weg, die is gebaseerd op het gebruik van fossiele brandstoffen, zal tot een onaanvaardbare temperatuurstijging leiden met alarmerende prognoses, met name voor ontwikkelingslanden rond de evenaar. Het is aannemelijk dat door schaarste en klimaatverandering ernstige conflicten over beschikbare middelen zullen ontstaan. En vanwege die conflicten of vanwege extreem weer zullen grote groepen mensen op drift raken: zij zullen op zoek gaan naar veiliger delen van de wereld. Sinds de publicatie van het rapport *Grenzen aan de groei* van het Club van Rome (1974) wordt de noodklok geluid. Pas nu de echte gevolgen breder zichtbaar zijn, ontstaat er draagvlak om ook echt te veranderen. Die ontwikkeling moet de sociaaldemocratie versterken en politiek concretiseren.

Een wegwerpeconomie

De voortschrijdende en toenemende overbelasting van de aarde en onze onmacht om dat goed aan te pakken brengen een fundamentele weeffout aan het licht: we hebben een economisch systeem dat is ingericht op fossiele brandstoffen en gebaseerd is op *onttrekking en verbruik* en niet op *duurzaam gebruik en beheer* van menselijke en natuurlijke hulpbronnen. Onze verdienmodellen zijn meer gericht op het behalen van snelle financiële resultaten voor aandeelhouders dan op het respecteren en koesteren van de hulpbronnen die ons ter beschikking staan. Wij maken iets, gebruiken het en gooien het daarna weg of verbranden het. Vooralsnog springen we dus kortzichtig om met de beperkte voorraden grondstoffen. Bovendien worden de opbrengsten van het gebruik van grondstoffen oneerlijk verdeeld. Ze worden – vaak onder slechte arbeidsomstandigheden – uit de grond gehaald en verscheept over de wereld om tot nieuwe producten te worden verwerkt. De winst daarvan komt niet terecht bij de mensen in de landen van oorsprong. Bovendien worden de sociale kosten en milieukosten van economische activiteiten te laag ingeschat. Veel kosten die bij onze manier van produceren komen kijken, zoals de belasting van het milieu of slechte arbeidsomstandigheden, worden bijvoorbeeld niet opgenomen in de prijzen die consumenten betalen voor de producten. Deze kosten komt de samenleving als geheel echter vroeg of laat tegen: grondstoffen worden schaars, waardoor de prijzen stijgen, het milieu moet worden schoongemaakt, afval moet worden opgeslagen of verwerkt, gezondheidsklachten dienen te worden verholpen, armoede moet worden bestreden en dijken moeten worden opgehoogd.

Het huidige beleid voor duurzaamheid en een groenere economie

Het Groene Groeibeleid wordt gecoördineerd door het Ministerie van Economische Zaken. De biobased economy was daar een belangrijk onderdeel van, maar dat wordt nu ondergebracht bij het Topsectorenbeleid. Circulaire economie, eveneens een onderwerp ter bevordering van de groene economie, is ondergebracht bij het Ministerie van Infrastructuur en Milieu. En Duurzame Inkoop, het dossier dat een aanjaagfunctie kan hebben op groene groei, is ondergebracht bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Duurzame ketens, een belangrijk onderdeel bij het toewerken naar een groene economie, is een thema waarop de Nederlandse overheid nauwelijks stuurt. Via het Ministerie van Buitenlandse Zaken is er een bedrijfslevenprogramma en een IMVO-programma (Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen), waarbij in samenwerking met ngo's en het bedrijfsleven gewerkt wordt aan duurzame productieketens in ontwikkelingslanden.

Ook Europa heeft veel gedaan om productieprocessen te verduurzamen en milieulasten terug te dringen. Het Europees Parlement heeft hierin een leidende rol gespeeld. Binnen de Europese Unie wordt het Pakket voor de Circulaire Economie uitgewerkt, wat ook gevolgen zal hebben voor Nederlands beleid. Op Europees niveau zijn er verschillende stimuleringsregelingen voor de circulaire economie en biobased economy, zoals het programma Horizon 2020. Nederland zal veel van zijn doelstellingen op het gebied van milieu en klimaat en op het gebied van de ontwikkeling van een duurzame biobased economy in nauwe samenwerking met zijn partners in de Europese Unie moeten oppakken.

Onze visie op de oplossing

De oplossing begint zich steeds duidelijker af te tekenen: Geen fossiele of wegwerpeconomie, maar een groene economie, gebaseerd op duurzaam gebruik en hergebruik van grondstoffen, duurzame productieprocessen, natuurlijke energiebronnen en met oog voor sociale omstandigheden. Dat betekent dat de focus moet verschuiven naar het maken van duurzame producten die bovendien aan het einde van hun gebruiksduur als grondstof gebruikt kunnen worden voor nieuwe producten; niet weggooien, maar recyclen. Maar ook: niet langer bezit centraal stellen (ik wil een auto *hebben*), maar het gebruik van goederen voor iedereen toegankelijk maken (ik ben blij als ik een auto kan *gebruiken*). En investeren in duurzame energie leidt tot het drastisch verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen, energiebesparing en het toewerken naar een biobased economy, waarin fossiele grondstoffen worden vervangen door biologische. Een circulaire economie vraagt in essentie om een herijking van ons economisch systeem: hoe kunnen we in ons systeem waarde toekennen aan zaken als een schoon milieu, een stabiel klimaat, een leefbaar loon en een goede gezondheid? Kortom: een systeem dat niet alleen toewerkt naar financieel welbevinden (welvaart), maar ook naar menselijk welbevinden (welzijn). Basiselementen van die ommekeer zijn een verschuiving van belasting op arbeid naar belasting op het verbruik van grondstoffen en het toebrengen van schade aan het milieu. Eigendomsverhoudingen gaan veranderen: consumenten gaan producten niet meer bezitten, maar betalen voor gebruik. In de toekomst blijven producenten verantwoordelijk voor en eigenaar van hun grondstoffen.

Nederland heeft een rijke historie op het gebied van innovatief en sociaal ondernemerschap. Die basis kan gestimuleerd worden om de groene economie, waarvan bewezen is dat die een motor voor welvaart in Nederland kan zijn, uit te bouwen. Nederland moet een innovator worden die producten ontwikkelt waar wereldwijd grote vraag naar is of zal ontstaan. Naast pionierende voorlopers en welwillende ondernemers die investeren in duurzaamheid zijn er helaas ook notoire achterblijvers: bedrijven die regels en afspraken op het gebied van duurzaamheid en sociale ontwikkeling proberen te ontlopen of te ontduiken. Deze zullen moeten worden aangepakt; in Nederland en indien mogelijk ook in internationaal verband.

Waarom lukt het nog onvoldoende?

Dat onze samenleving nog niet de stap kan zetten naar die circulaire, groene en sociale economie heeft meerdere oorzaken. Voor een belangrijk deel is dat gewoon gewenning bij consumenten en producenten. Je eigen auto wegdoen en overstappen op een deelauto is toch een stap die veel mensen (nog) niet maken. Bovendien blijft goedkope favoriet, en voor velen met een smalle beurs zelfs noodzaak. Iedereen is voor betere arbeidsomstandigheden in de textielindustrie in Bangladesh, maar in de winkel is het vaak moeilijk kiezen, want de werkelijkheid is complex. Dure merkkleding kan net zo goed onder slechte omstandigheden geproduceerd zijn en goedkope kleding onder goede omstandigheden. Het is belangrijk dat consumenten goed geïnformeerd worden en dat de industrie door NGO's en de overheid onder druk wordt gezet om verbeteringen door te voeren, zoals in Bangladesh gebeurde na de ramp met het Rana Plaza complex waarbij meer dan duizend mensen om het leven kwamen. Er kwam, mede onder druk van Nederland, een 'Bangladesh Fire and Safety Accord' dat moet zorgen voor structurele verbeteringen op het gebied van veiligheid in de levensgevaarlijke kledingfabrieken in Bangladesh.

Verder hebben we te maken met de gevestigde belangen van 'de industrie', die wacht tot eerdere investeringen zijn afgeschreven alvorens over te schakelen richting groene productieprocessen. De CO₂-uitstoot komt met name van energie-intensieve industrieën, waaronder de landbouw en de chemische industrie. Veel productieprocessen zijn nog op olie-grondstoffen gebaseerd, bijvoorbeeld in de kunststofindustrie en de verfindustrie. Deze sectoren zullen door een grote verandering heen moeten. Dit raakt ook de Nederlandse overheid, die aanmerkelijke belangen in de fossiele industrie heeft. De haven van Rotterdam en Schiphol leveren bijvoorbeeld veel banen op; fossiele producten vertegenwoordigen negen procent van de Nederlandse exportinkomsten en de aardgasbaten voorzien de Rijksbegroting (2015) van circa tien miljard euro (ongeveer zes procent van de begroting). Nederland zal daar structurele oplossingen voor moeten creëren.

Indien Nederlandse partijen worden geconfronteerd met ernstige negatieve gevolgen van deze transitie naar een groene economie, dan moet in samenwerking gekeken worden naar oplossingen, bijvoorbeeld (korte) transitietermijnen. Daarbij wordt er door de overheid wel eisen gesteld aan de termijn waarop die omschakeling gemaakt wordt. Als stok achter de deur kan de overheid ook aangeven dat zij haar eigen belangen in fossiele industrie gaat afbouwen, want het is duidelijk dat de fossiele economie op haar laatste benen loopt, in ieder geval als het gaat om fossiele brandstoffen. Maar bij veel energiebedrijven staan nog fossiele reserves op de balans. En ook bedrijven die met op olie-gebaseerde grondstoffen werken, investeren ruim in olie. De verwachting van kennisinstellingen en grote banken is dat die reserves eigenlijk nu al minder waard zijn dan het bedrag waarvoor ze op de balans staan. Daar worden deze reserves 'stranded assets' genoemd. Als je ze gaat verkopen, leveren ze minder op dan ze op de balans staan. En dus is het tactischer om ze op de balans te laten staan. Maar daarmee is er een groot risico op een volgende 'bubbel' ontstaan, met als slechtste scenario een nieuwe financiële crisis. Er is al een maatschappelijke beweging gaande, de divestment beweging, waarbij bedrijven en overheden worden gestimuleerd om hun investeringen in fossiele energie af te bouwen. Ook in Kopenhagen en Amsterdam speelt die discussie; de stadsbesturen hebben uitgesproken dat ze een 'fossilvrije' toekomst willen. Dat neemt niet weg dat sommige van die industrieën al stappen zetten in de goede duurzame richting en toewerken naar energiebesparende productieprocessen en een groene economie.

Op internationaal niveau zijn de grote verschillen in de ontwikkeling van landen een belemmering voor een transitie naar een groene economie. Ontwikkelingslanden trappen op de rem bij al te grote groene ambities omdat zij een inhaalslag aan het maken zijn. Sommige landen zien in het streven naar een groene economie zelfs als een Westerse samenzwering om de arme landen arm te houden. Zij spreken cynisch over 'the greed economy'.

Kritiek op het Energieakkoord

In september 2013 werd het energieakkoord gesloten. Het Energieakkoord is ondertekend door onder meer de overheid, werkgeversorganisaties, vakbonden, natuur- en milieuorganisaties, woningcorporaties, consumentenorganisaties en koepelorganisaties voor de industrie, de transportsector en de energiesector. De afspraken in het Energieakkoord gaan lang niet ver genoeg. Het openhouden van nieuwere kolencentrales en de (gesubsidieerde) bijstook van biomassa in die centrales zijn een doorn in het oog. Duurzame energie betekent het drastisch verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen, dus ook het afbouwen van subsidies voor olie- en gasbedrijven afbouwen, evenals het inzetten op duurzame energie en energiebesparing. Op grote schaal duurzame energie opwekken kan ook in Nederland. Fossiele energie kan versneld worden afgebouwd ten gunste van natuurlijke energie uit bronnen zoals water, zon en wind. Nederland zal op zoek moeten naar methoden om energie over lange periode (maanden, seizoenen) op te kunnen slaan. In Parijs heeft de internationale gemeenschap in 2015 afgesproken dat de wereld in dertig jaar vrijwel vrij moet zijn van het gebruik van fossiele brandstoffen. Dat kan volgens ons sneller.

Een veelzijdige uitdaging: 'global goods' versus 'global bads'

Als het gaat om de leefbaarheid van de aarde is alles met elkaar verweven en is er een grote mondiale dimensie. Klimaatverandering heeft wereldwijd effect op de voedselsituatie, op armoede, veiligheidssituaties, gezondheid, conflicten en migratiestromen. Hoe we omgaan met grondstoffen heeft invloed op onze economische groei en ontwikkeling en het creëert een problematische verdeling tussen rijk en arm. Het is belangrijk voor Nederland om die complexe werkelijkheid te onderkennen, deze ook te benoemen richting de burger en om leiderschap en daadkracht te tonen.

Een terugkerend begrip in de discussie over duurzaamheid zijn de mondiale publieke goederen die van essentieel belang zijn voor de leefbaarheid van de aarde, zoals oceanen, de lucht, de poolkappen, een stabiel klimaat en de grondstoffen. Kenmerkend voor deze *global goods* is dat niemand ze in eigendom heeft (ze zijn van ons allemaal), maar dat we er allemaal van afhankelijk zijn voor onze gezondheid, veiligheid en ontwikkeling. Ook voor toekomstige generaties is een goed beheer van de *global goods* noodzakelijk. De *global goods* worden bedreigd door *global bads*: zaken als vervuiling, klimaatverandering en terrorisme. De enige manier om de *global goods* effectief en eerlijk te beheren is samenwerken en verantwoordelijkheden vastleggen: benoemen waaruit de samenwerking en verantwoordelijkheden bestaan tussen landen en tussen de zeer verschillende spelers binnen een land: overheden, bedrijfsleven, het kennisveld en maatschappelijke organisaties.

Het huidige klimaat- en energiebeleid van Nederland en Europa

Het Nederlandse klimaat- energiebeleid richt zich op minder uitstoot van broeikasgassen en aanpassing aan de gevolgen van klimaatverandering, met name in ontwikkelingslanden.

Het broeikaseffect vereist een internationale aanpak. In december 2015 was er de VN-klimaattop in Parijs, waar een nieuw VN-klimaatakkoord werd gesloten. Nederland heeft daar inmiddels mee ingestemd. Dit akkoord behelst dat de opwarming van de aarde wordt beperkt tot ruim onder 2 graden Celsius. Het akkoord gaat per 2020 in. De Europese Unie pakt dit gezamenlijk met haar lidstaten op. De Europese Unie heeft de volgende klimaat- & energiedoelstellingen:

- Minder CO₂: de EU streeft in 2030 naar een reductie van de CO₂-uitstoot van ten minste 40 procent ten opzichte van 1990.
- Meer hernieuwbare energie: in 2030 moet in de EU ten minste 27 procent van de opgewekte energie duurzame energie zijn.
- Grotere energie-efficiëntie: in 2030 moet de efficiëntie met 27 procent zijn verbeterd.

Het Energieakkoord

Voor het vergroenen van de energiehuishouding in Nederland is het Energieakkoord (2013) leidend. Daarin maakten de 47 meest betrokken partijen – regering, werkgevers, werknemers en milieuorganisaties – afspraken over het opwekken van duurzame energie (in 2023 ten minste 16 procent), energiebesparing (jaarlijks 1,5 procent) en de banen die dit met zich mee zal brengen (15.000 banen tot 2020). Vergeleken met andere Europese landen loopt Nederland overigens fors achter in het vergroenen van de energiehuishouding. Gemiddeld produceerden de EU-lidstaten in 2013 bijna 15 procent van hun energie duurzaam. Aan de top stonden Zweden (52,1 procent), Letland (37,4 procent) en Finland (36,8 procent). Aan het andere eind van het spectrum bevonden zich Nederland (4,5 procent), Malta en Luxemburg (beide 3,8 procent).

Ander klimaatbeleid van Nederland richt zich op maatregelen om de gevolgen van klimaatverandering op te vangen (adaptatie), met name in ontwikkelingslanden. Bijvoorbeeld met maatregelen voor waterveiligheid, zoetwatervoorziening, landbouw, natuur en gezondheid. Nederlandse kennis wordt daarbij ingezet. Denk aan versterking van de dijken of het meehelpen met klimaatbestendige landbouwproducten, bijvoorbeeld planten die tegen weinig water kunnen. En Nederland financiert internationale klimaatprojecten, onder meer via internationale fondsen en steun aan het bedrijfsleven.

STAPPEN IN DE GOEDE RICHTING

Kiezen voor een circulaire economie

Nederland moet onomwonden kiezen voor een circulaire economie. Dat zijn we onszelf en toekomstige generaties verplicht. Dat betekent dat de regering een krachtig kader ontwikkelt waarbinnen de transitie wordt gestimuleerd en waar nodig wordt afgedwongen. Daarin zullen producentenverantwoordelijkheid, belastingvoordeel voor producten van hergebruikt materiaal, een sterke visie op afval als grondstof, en nieuwe businessmodellen rondom eigenaarschap centraal staan. Wij willen een meer sturende overheid als het gaat om het uitdragen van onze waarden: eerlijke handel (IMVO) en groene groei (circulaire economie en *biobased economy*). Op dit moment wordt het doorgaans teveel aan het bedrijfsleven overgelaten om deze uitdagingen te pakken. De Nederlandse overheid mag sterkere normen gaan hanteren voor schone en duurzame producten en moet strenge IMVO-eisen opleggen aan bedrijven en hun handelsketens. Daarbij moet het bedrijfsleven heldere kaders krijgen aangereikt waarmee een overstap naar een groene economie goed wordt begeleidt, waarmee voorlopers worden gestimuleerd en waarmee dwarsliggers kunnen worden aangepakt.

Hogere ambities voor duurzame energie

De ambities van het Energieakkoord moeten worden verhoogd. Dat is een opdracht aan alle betrokken partijen. Er kunnen concrete stappen worden ondernomen, bijvoorbeeld het drastisch verminderen van het gebruik van fossiele brandstoffen (ook in de luchtvaart en scheepvaart) en inzetten op duurzame energie en energiebesparing. Nederland zal op grote schaal duurzame energie moeten gaan opwekken en het zal op zoek moeten naar methoden voor het opslaan van energie over lange perioden (maanden, seizoenen). Ook het ontwikkelen van een smart grid vereist inventiviteit en investeringen. Er is ook een strategisch belang om ervoor te zorgen dat onderdelen van de zware industrie (staal, chemie) niet langer afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen en andere grondstoffen uit instabiele regio's.

Financiële prikkels

Bovenstaande concrete stappen kunnen worden gestimuleerd via de belastingen en via het beprijzen van bijvoorbeeld CO₂-uitstoot. Uitgangspunt moet worden dat milieukosten via belastingen geïnternaliseerd worden in de prijzen van producten en diensten. Ook pleiten wij ervoor dat in Nederland gevestigde energie-intensieve bedrijven alleen nog van een laag grootgebruikerstarief gebruik kunnen maken als dat natuurlijke energie is. Het gebruik van fossiele brandstoffen mag niet langer worden ondersteund met subsidies. Subsidiegelden moeten daarentegen worden benut voor opschaling van de productie van duurzame energie. Om industrieën gebaseerd op fossiele grondstoffen en energie-intensieve processen te stimuleren om te transformeren, moet de Nederlandse overheid stimulerend optreden middels een groen belastingstelsel, een vaste langetermijnvisie en aansporingsbeleid. Bedrijven en overheden worden gestimuleerd om hun investeringen in fossiele energie en bedrijven die met op olie-gebaseerde grondstoffen werken in een vast te stellen tijdsbestek af te bouwen. Er komt een overgangstermijn om bedrijven in staat te stellen die transitie door te maken. Met als negatief gevolg na de termijn een hoger belastingregime. Dit is overigens een natuurlijk proces: als een bedrijf niet meegaat of niet verandert zal het ten onder gaan. Deze overgang zal deels effect hebben op de werkgelegenheid en zelfs op de overheidsinkomsten. Toch is dit een keuze die gemaakt moet worden voor een gezonde economie in de toekomst. De overheid helpt werknemers die uit de oude sectoren komen (en dus hun baan gaan kwijtraken) met omscholen en zich voorbereiden op werk in een nieuwe sector.

Gevolgen van de transitie naar een groene economie

De Nederlandse overheid moet actiever optreden om bedrijven in staat te stellen die transitie naar een fossiel-arm bedrijf door te maken. Daarvoor moet er een overgangstermijn komen. Als bedrijven niet veranderen, zullen ze met hogere belastingen geconfronteerd worden. Het afbouwen richting hernieuwbare bronnen en fossiel-arme processen is overigens ook een natuurlijk proces: als een bedrijf niet meegaat of niet verandert, zal het uiteindelijk niet overleven. Aangezien stranded assets een mondiaal probleem zijn, zal Nederland dan ook op internationaal niveau de discussie hierover moeten aanvoeren en moeten samenwerken met gelijkgestemde landen. Ook om te voorkomen dat in de transitiefase bedrijven wegtrekken uit Nederland om op een andere plek nog even wat voordeeltjes van de fossiele economie mee te pikken en dan als alle innovaties door anderen bekostigd zijn alsnog om te schakelen. Dat soort gedrag accepteren we niet meer van onze bedrijven.

Een kabinetsbrede visie

De omslag naar een werkelijk groene economie is een forse transitie. Het kabinet moet zich daarop voorbereiden door een grondige herziening van de economie, de lijnen daarvoor uitzetten en goede stimulerende maatregelen nemen: Nederland heeft groene banen en opleidingen nodig, en mensen moeten omgeschoold worden. Innovativiteit en experimenten moeten beloond worden en er moet meer geleerd worden over manieren om bewezen duurzame processen op te schalen en uit te bouwen. Er moeten gedurfde keuzes gemaakt worden. Nederland heeft met name een internationale voorrangspositie als het gaat om de creatieve sector, landbouw, water, en hoogwaardige technologie en kennis. Op die terreinen kan Nederland een productieland worden. Maar Nederland moet niet willen concurreren met bulkproductie in andere delen in de wereld. Er moet een kabinetsbrede visie komen die een duidelijke, samenhangende strategie neerlegt op weg naar een duurzaam energiebeleid, een ambitieus nationaal en internationaal klimaatbeleid en focus op groene groei via het uitbouwen van een circulaire en biobased economy.

Een minister voor duurzaamheid

De transitie naar een groene economie vereist een coherente aanpak vanuit de Nederlandse overheid. De inspanningen rondom de circulaire economie en biobased economy moeten worden geïntegreerd en bij één bewindspersoon terecht komen. Ook het Nederlandse energie- en klimaatbeleid is momenteel versnipperd over meerdere ministeries. Dat is een onwenselijke situatie. Klimaatverandering, als grote uitdaging van de 21ste eeuw, vraagt om een geïntegreerd beleid onder één bewindspersoon.

Internationale samenwerking voor en mondiaal toezicht op mondiale publieke goederen

Vanzelfsprekend is goede internationale samenwerking, binnen en buiten Europa, van essentieel belang om te zorgen dat de transitie in goede orde verloopt. Een veranderende energiehuishouding heeft bijvoorbeeld geopolitieke consequenties voor onze relatie met Rusland. Een goed beheer van grondstoffen vereist mondiaal inzicht in bijvoorbeeld grondstoffenstromen. Daar zullen internationale mechanismen moeten worden ontwikkeld om misbruik, uitputting en conflicten rondom grondstoffen te voorkomen. Nederland moet hierbij internationaal een voortrekkersrol vervullen.

Ontwikkelingsbeleid gericht op adaptatie en mitigatie in ontwikkelingslanden

Tot slot zal Nederland ontwikkelingslanden moeten ondersteunen bij de stappen die nodig zijn vanwege klimaatverandering (adaptatie) en voor een overstap naar een meer duurzame samenleving (mitigatie). Dat is ook in ons belang: de gezondheid en stabiliteit in ontwikkelingslanden is direct verbonden met onze gezondheid en onze stabiliteit. Bovendien biedt dit Nederland de bijzondere mogelijkheid om onze kennis en kunde te verdiepen, ten toon te spreiden en brengt de groeiende (economische) ontwikkeling van ontwikkelingslanden ons ook economische kansen. Nederland dient ook financiële ondersteuning te bieden aan ontwikkelingslanden en bij te dragen aan kennisoverdracht voor adaptatie van deltagebieden en adaptieve landbouw.

4. CONFLICT EN INSTABILITEIT IN DE EUROPESE GRENSREGIO'S

De afgelopen 5 jaar werd de EU in toenemende mate geconfronteerd met conflicten ten zuiden en oosten van het grondgebied. Er heeft een verschuiving plaatsgevonden van vreedzame, weinig controversiële uitbouw van een 'ring van vrienden' rond de EU tot een ring van instabiliteit en oorlog in meerdere landen. Dat heeft grote consequenties voor het Nederlandse buitenlands beleid op het gebied van ontwikkelingssamenwerking, diplomatie en defensie. De urgentie van effectieve Europese samenwerking en het versterken van de internationale rechtsorde is groot, maar er zijn vele obstakels. De escalatie van de burgeroorlog in Syrië had dramatische gevolgen: honderdduizenden doden en vluchtelingen, de opkomst van *Daesh* (de Islamitische Staat in Syrië en Irak), de interventie van steeds meer buitenlandse mogendheden en destabilisatie van de regio. De intensivering van internationaal terrorisme door radicaal-islamitische groepen met internationale vertakkingen als *Daesh*, *Al Qaida*, *Al Shabab* en *Boko Haram* leidde tot aanslagen in Europa, de bloedige burgeroorlogen in Libië, Somalië en Jemen en naar de overzijde van de Sahara (het noorden van Nigeria en Mali.) Er ontstond een conflict met Rusland na de annexatie van de Krim en de gewapende opstand in Oost-Oekraïne als reactie op de keuze van Oekraïne om een associatieverdrag te sluiten met de EU.

Oorlog in het Midden-Oosten en Oekraïne

11 september 2001 was een waterscheidende gebeurtenis die leidde tot militaire interventies in Afghanistan en Irak, waarvan de gevolgen zich nog steeds doen voelen. Het optimisme van de Arabische Lente in 2011 werd helaas gelogenstraft. Wat begon met vreedzame protesten tegen de jarenlange onderdrukking, leidde tot gewelddadig ingrijpen in diverse landen met burgeroorlog, herstel van de dictatuur en chaos. Tunesië, het enige land waar het saldo positief lijkt uit te pakken, wordt steeds vaker geteisterd door geweld van radicale islamitische groepen. Onder de vlag van de Jihad worden oorlogen en burgeroorlogen gevoerd en terroristische aanslagen gepleegd, met Syrië als grootste brandhaard.

Ook de Turkse rol in dit conflict heeft vele kanten. NAVO-lid Turkije mag volgens het NAVO-verdrag rekenen op onze militaire steun als het land wordt aangevallen. Dat leidt ook in Nederland tot grote zorg. Turkije speelt ook een sleutelrol in de vluchtelingencrisis. Als buurland van Syrië is dit de eerste stop van de vluchtelingen die via de Balkan Europa willen bereiken. Om de vluchtelingenstroom in te dammen krijgt Turkije een omvangrijke financiële bijdrage van de EU en is nauwere samenwerking tussen de EU en Turkije noodzakelijk. Tegelijkertijd is Turkije in een strijd verwickeld met de Koerden, uit angst voor een Koerdische staat, terwijl dezelfde Koerden deel uitmaken van het bondgenootschap dat strijdt tegen *Daesh*. Uiteindelijk doel blijft Turks lidmaatschap van de EU, maar het land heeft nog een lange weg te gaan voor het de kernwaarden heeft overgenomen. De politieke criteria van Kopenhagen: bescherming van mensenrechten, rechten voor minderheden, functionerende democratische instituties, een onafhankelijk rechtsstaat en persvrijheid zijn nog steeds niet vanzelfsprekend in Turkije.

Het verval van de Russische Federatie in de jaren negentig van de vorige eeuw werd gevolgd door een economische en militaire wederopstanding in de eerste vijftien jaar van het nieuwe millennium. Gevoed door rancune, een gevoel van vernedering en met ongekende inkomsten uit de verkoop van grondstoffen keerde Rusland terug op het internationale toneel. Een regionale grootmacht met pretenties. Een land met een

vernietigend arsenaal aan conventionele en nucleaire wapens dat er niet voor terugschrikt om internationale afspraken, die we zo gewoon waren gaan vinden, te schenden. Toen Oekraïne en Georgië toenadering zochten tot de EU, werd hun soevereiniteit door Rusland geschonden. Beide landen kregen te maken met een militaire inval en hebben te kampen met door Rusland gesteunde opstandige regio's met een door niemand erkende autonome status. De annexatie van de Oekraïense Krim in 2014 was een unicum in de Europese geschiedenis van na de Tweede Wereldoorlog. Rusland vindt dat het recht heeft op een sleutelrol in wat het het 'nabije buitenland' noemt: het gebied waar het Westen zich niet mee mag bemoeien. Maar daar houdt het niet mee op. Russisch militair ingrijpen heeft in Syrië tot een verandering van de militaire kaart geleid. Waar door de Verenigde Staten en zijn bondgenoten de strijd tegen Daesh centraal werd gesteld, besloten de Russen, gesteund door Hezbollah en Iran, het regime van Assad te steunen.

Het huidige nabuurschapsbeleid

Op 18 november 2015 presenteerde de Europese Commissie de herziening van het Europees nabuurschapsbeleid. Het werd oorspronkelijk ontwikkeld in 2004 om bij te dragen aan een stabiele, veilige, vrije en welvarende regio rond de Unie door het versterken van de relaties met de naaste buurlanden via politieke associatie en economische integratie. Deze relaties zijn geen voorportaal voor lidmaatschap. De landen waarop het nabuurschapsbeleid zich richt zijn, in het oosten: Armenië, Azerbeidzjan, Georgië, Moldavië, Oekraïne en Wit-Rusland, en in het zuiden: Algerije, Egypte, Israël, Jordanië, Libanon, Libië, Marokko, de Palestijnse gebieden, Syrië en Tunesië. Ontwikkelingen in de laatste jaren hebben tot de constatering geleid dat het nabuurschapsbeleid onvoldoende in staat was om in te springen op ontwikkelingen in buurlanden en geen goed antwoord bood op hun uiteenlopende behoeften en aspiraties. De nieuwe Commissie kreeg dan ook bij haar aantreden de opdracht om op basis van brede consultaties het beleid te herzien. De herziening voorziet in nabuurschapsbeleid gericht op de absolute politieke prioriteit van dit moment: stabilisatie van de nabuurschapsregio. Het beoogt dit te doen door middel van een gedifferentieerde, flexibele en gerichte aanpak gestoeld op wederzijdse politieke prioriteiten op het gebied van economische en sociale ontwikkeling, veiligheid en migratie en mobiliteit. Verdere uitwerking vindt momenteel plaats. Het Nederlandse beleid is aanvullend op het Europese beleid. Het huidige kabinet heeft de ambities ten aanzien van de buurlanden van de EU aangescherpt, meer middelen voor defensie uitgetrokken, directe hulp aan vluchtelingen opgevoerd, de militaire missie in Irak uitgebreid naar het grensgebied van Syrië en Irak, en een Nederlands Fonds voor Regionale Partnerschappen voorgesteld aan de Tweede Kamer.

Tussen toekijken en ingrijpen: wat te doen?

Er is voorlopig weinig perspectief op stabiliteit in landen als Afghanistan, Irak, Syrië, Libië en Mali – allemaal landen waar het Westen actief heeft getracht orde op zaken te stellen en democratie te brengen. Dit voedt de twijfel over de zin van militaire interventies. Militair interveniëren zonder doordachte exitstrategie, zoals in Irak en Afghanistan gebeurde, kan tot langdurige instabiliteit en talloze slachtoffers leiden. Militair succes is door de technologische voorsprong en de overmacht door moderne wapens vaak snel behaald, maar het lokt hybride vormen van oorlogsvoering uit waar moderne legers het moeilijk mee hebben. Democratie laat zich niet van buitenaf met geweld opleggen. Naast een strategie om de oorlog te winnen is het van belang dat er plannen klaarliggen om de vrede winnen. Alleen langdurig investeren in de opbouw van democratische instituties, de verzoening tussen de strijdende partijen en de veerkracht van de bevolking en haar maatschappelijke organisaties kan duurzame verandering teweeg brengen.

Onze geloofwaardigheid

De geloofwaardigheid van Europa staat nadrukkelijk op het spel. 'Het Vrije Westen' moet onder ogen zien dat het zelf ook een bijdrage heeft geleverd aan de haat tegen datzelfde Westen. De EU en haar lidstaten meten maar al te vaak met twee maten. Er wordt (wapen)handel bedreven met het ene onderdrukkende re-

gime, maar sancties afgekondigd tegen het andere. Het ene land wordt bestraft als VN resoluties niet worden nagekomen, het andere kan blijven rekenen op steun. Democratische revoluties in het ene land worden toegejuicht, maar in een ander land – als de dictator daar toevallig bondgenoot is – wordt het belang van stabiliteit benadrukt. Maar al te vaak lijken de Verenigde Staten en zijn bondgenoten niet in te zien dat hun intenties al bij voorbaat worden gewantrouwd. Dat de Europese werkelijkheid een andere is dan die van een door drones geteisterde plattelandsbevolking in onder meer Afghanistan, Yemen en Pakistan. In het Midden-Oosten speelt zich een sektarische oorlog af, met lange historische wortels, tussen met name soennieten en sjiieten. Dat laat zich moeilijk rijmen met ons ‘frame’ waarin we spreken van een waarden-gedreven conflict: mensenrechten, rechtsstaat en democratie tegenover een extremistische variant van de islam. De bondgenoten van het Westen hebben in sommige gevallen namelijk ook een zeer slechte reputatie op het gebied van democratie en mensenrechten. Dat mogen wij als sociaaldemocraten niet bagatelliseren.

Vanuit Arabisch perspectief spelen echter ook andere realiteiten een rol. Bijvoorbeeld het beeld van een neokoloniaal Europa dat met geweld haar Europese waarden wil opleggen aan een Arabische bevolking. Daarbij helpt het allerminst dat er met twee maten wordt gemeten. Natuurlijk zijn voor Europa economische en veiligheidsbelangen essentiële uitgangspunten. Dat is volkomen begrijpelijk, maar als de handelingen die daaruit voortvloeien op gespannen voet staan met Europese waarden, dan ontstaat er een geloofwaardigheidsprobleem. Dat wordt het meest duidelijk bij de nog steeds open wond van het Israëliësch-Palestijns conflict. Europeanen moeten zich daar op zijn minst van bewust zijn, want het heeft niet alleen effect op het buitenlands beleid. Ook binnenslands en binnen de EU zien we dat de politieke elite steeds meer aan geloofwaardigheid en steun inboet en dat mensen in opstand komen. Het buitenland is binnenland geworden.

De vluchtelingen en de mensenrechten

De vluchtelingen crisis legde genadeloos bloot dat de EU tekort is geschoten. Dat heeft verschillende gevolgen. Het gebrek aan eenheid maakt dat de EU faalt in het zorgen voor opvang en voldoende hulp in de vluchtelingenkampen. Misschien nog wel erger is dat de EU faalt in het geloofwaardig invulling geven aan de meest elementaire waarde: het recht op een veilig en menswaardig bestaan voor iedereen. Veiligheid is hiervoor de eerste vereiste. Bescherming, een bord eten en een tent zijn echter niet voldoende. Een perspectiefrijk menswaardig bestaan kan pas worden gerealiseerd met banen en toegang tot onderwijs. Een groot aantal Europese staten richt zich ondertussen op het tegenhouden van de vluchtelingenstroom. Een gemeenschappelijk Europees beleid voor goede opvang van vluchtelingen in Europa komt nog niet van de grond. In plaats daarvan wordt er gekozen voor *coalitions of the willing*. Een groep landen is bereid om vluchtelingen op te vangen, en een andere groep wil daar niet aan meedoen. In plaats van eindeloos te onderhandelen zonder resultaat slaan de welwillenden de handen ineen en Nederland neemt daarbij vaak het voortouw. Aan de ene kant is dit pragmatisme voorstelbaar en noodzakelijk, maar aan de andere kant is het ook een teken aan de wand.

Libanon, Jordanië en Turkije vangen ondertussen miljoenen vluchtelingen op. Het is evident dat dit ontwrichtend werkt in deze samenlevingen. Het leidt tot een toename van radicalisering, onrust en terroristische aanslagen. Het is van essentieel belang dat Nederland en de EU investeren in de weerbaarheid van de landen rond de Middellandse Zee. Dat Nederland een substantieel deel van de vluchtelingen in de EU moet opvangen is onontkoombaar. Initiatieven om dit op een geregelde manier, binnen de kaders van internationaal recht, te doen juichen wij toe. Bij wanhopige pogingen van vluchtelingen en economische migranten om Europa te bereiken hebben duizenden het leven gelaten. Die schandvlek is niet meer uit te wissen, maar de EU moet alles op alles zetten om het risico voor potentiële toekomstige vluchtelingen en migranten te minimaliseren. De kans is namelijk groot dat deze mensen graag in hun regio zouden blijven leven, mits zij daar een goede kans hebben om een betekenisvol bestaan op te bouwen. En dat kan. Zeker als de wereldgemeenschap, dus ook Nederland, daar een majeure investering in zou doen. Voor de bankencrisis is diep in de buidel getast en dat is bij deze vluchtelingen crisis veroorzaakt door veiligheidsproblemen met humanitaire achtergronden ook zeker op zijn plaats.

Het huidige vluchtelingenbeleid

Vluchtelingen vallen onder het VN-vluchtelingenverdrag en onder de Dublinverordening van de Europese Unie. Dat betekent dat vluchtelingen die arriveren op Nederlands grondgebied en beroep doen op het VN-vluchtelingenverdrag in aanmerking komen voor een vluchtelingenstatus, mits hun vluchtverhaal klopt. Dat gaat om oorlogsvluchtelingen, maar bijvoorbeeld ook om mensen die in hun land worden vervolgd vanwege hun geloofsovertuiging, seksuele voorkeur of politieke activiteiten. Ten aanzien van oorlogsvluchtelingen voert Nederland een beleid dat vluchtelingen aanmoedigt om in de regio te blijven. Zonder internationale verdragen op het spel te zetten wil Nederland vluchtelingen ontmoedigen om de levensgevaarlijke overstek naar de Europese Unie te maken. Voor de meest kwetsbaren moet het echter mogelijk blijven om in de Europese Unie opvang te krijgen.

Maar een goed vluchtelingenbeleid betekent niet alleen bijdragen aan betere opvang voor vluchtelingen in de regio (bouwen aan perspectief), maar ook een geïntegreerde aanpak van de vluchtelingen die een beroep doen op Europa en aanspraak maken op hun mensenrecht. Dus: het bieden van een legale en veilige vluchtroute, een goede, vlotte en gecoördineerde afhandeling van asielaanvragen, en een goede opvang en intensieve begeleiding bij integratie. Nederland ijvert in Europa voor deze gecoördineerde aanpak. EU-lidstaten die hier niet aan willen meewerken moeten ten minste bijdragen aan de kosten.

Een onzekere Unie in tijden van crisis

De EU heeft zichzelf altijd gezien als een anker van stabiliteit, democratie en rechtsorde in de wereld. Naast economische samenwerking waren dat altijd de kernwaarden van het Europese nabuurschapsbeleid; ten zuiden en ten oosten van de EU. Dat mag niet verloren gaan. De Arabische Lente stond niet voor niets bekend als de ‘dignity revolution’ en de zogenaamde ‘kleurenrevoluties’ in Oost-Europa werden gedreven door een diep verlangen naar vrijheid, welvaart en democratie. Dit onderstreept de relevantie van de menselijke waardigheid als grondslag voor vrijheid, gerechtigheid en vrede in de wereld. Maar het zelfbewustzijn en de geloofwaardigheid van de EU, evenals de samenhang binnen de EU zijn ernstig ondermijnd door de hierboven beschreven ontwikkelingen. De vluchtelingencrisis, het geweld en de machtsstrijd in het Midden-Oosten, en de schending van de Oekraïense soevereiniteit hebben de afgelopen jaren gaten geslagen in de geloofwaardigheid van de EU en haar buitenlandse politiek.

Het aanzien van de EU is verder afgenomen door de opkomst van mogendheden zoals Rusland, India, Brazilië en China, hetgeen gevolgen heeft voor haar internationale positie. Natuurlijk is het groeiende zelfvertrouwen van opkomende mogendheden zeer toe te juichen. Het maakt bijvoorbeeld ook duidelijk dat de onevenredig grote stem van Europa in de internationale rechtsorde moeilijk langer vol te houden is. Het heeft echter ook een negatief bijeffect: China en Rusland zijn autoritair geleide staten, die onze democratische waarden niet delen. De mensenrechten in China en Rusland worden geschonden. De recente inname van de Krim (2014) en de oorlog in het oosten van Oekraïne laten zien dat Rusland er niet voor terugschrikt om de soevereiniteit van een buurland te schenden. Brazilië en India zijn zelf democratieën, maar ook wars van interventies of kritiek op landen.

Zelfs binnen de EU krijgt het voorbeeld van antidemocratische staatsvormen navolging, zoals in Hongarije. Uitbreiding van de EU met alle landen van de Westelijke Balkan is een oude belofte, maar ook daar nemen de problemen toe. Het aantal landen met een dominante, vaak nationalistische en antidemocratische partij neemt toe. En daarmee neemt het perspectief op EU-lidmaatschap af. Grote delen van de bevolking, ook in Nederland, zijn ontvankelijk voor de lokroep van populisme, rechts-extremisme, nostalgisch socialisme en de radicale islam. Wat resteert is het beeld van een Europa dat internationaal aan invloed verliest en dat intern hopeloos verdeeld is. Het lukt de nationale staten niet om dit te veranderen. Deze trend moet gekeerd worden. Een krachtige Europese stem voor de rede en de menselijke waarde blijft internationaal van essentiële betekenis.

Het vergt sterk politiek leiderschap om uit de impasse te komen. Het moet, want er is geen andere keuze, anders gaan we terug naar een continent waarvan landen onderling van elkaar zijn gescheiden door muren en hekken met prikkeldraad. Dat mag niet gebeuren. De Europese samenwerking staat meer dan ooit onder druk, maar het is ook meer dan ooit nodig om de grote problemen op en rond ons continent op te lossen.

Een einde aan de conflicten

Allereerst is het van belang dat de rust in de Europese nabuurregio's terugkeert en dat conflicten beëindigd worden. Bij voorkeur gebeurt dat via de weg van de politieke dialoog, onderhandelingen en diplomatieke druk en wordt uiterst terughoudend omgegaan met militaire interventies. Door de oorlogen in Afghanistan en Irak is het geloof in gewapend ingrijpen afgenomen. Los van het voor de ons altijd cruciale en noodzakelijke internationaal rechterlijk mandaat en de eis van proportionaliteit voor dergelijk ingrijpen moet het ook uitzicht bieden op een daadwerkelijke bijdrage aan het einde van het conflict. Daarvoor is een geloofwaardige en afgewogen strategie noodzakelijk die meer omvat dan een militaire aanpak.

Nederland en vredesmissies

Nederland doet alleen mee aan militaire missies als er een volkenrechtelijk mandaat is. De Nederlandse inzet is vaak gericht op training en monitoring, maar het kan ook robuust zijn, zoals op dit moment in Mali, Irak en Syrië. De samenhang tussen vrede, veiligheid en ontwikkeling is een hoeksteen van het Nederlandse wederopbouwbeleid. Dat uit zich onder andere in de zogenoemde 3D-aanpak (Development, Defense & Diplomacy), die wordt ingezet bij het oplossen van conflicten. Deze Nederlandse aanpak heeft internationaal navolging gekregen. De 3D-aanpak kent specifieke risico's. Het is soms bittere noodzaak dat hulpverleners worden beschermd door soldaten. Deze bescherming is binnen een 3D-aanpak goed te organiseren. Dergelijke samenwerking tussen hulpverleners en soldaten kan echter een probleem worden als hulpverleners als verlengstuk van het militaire apparaat worden gezien; dan lopen zij een groot veiligheidsrisico.

Boots on the ground, het sturen van grondtroepen naar oorlogsgebieden, is voor veel landen geen optie meer. Dat is een realiteit. De Verenigde Staten hebben zich de afgelopen jaren onthouden van dit soort verregaande interventies. Het alternatief lijkt echter ook niet het gewenste resultaat te hebben. Vanuit de lucht, met straaljagers en drones, is een oorlog niet te winnen zonder een sterke lokale geloofwaardige partner op de grond. Wat er zal gebeuren na de komende verkiezingen in de Verenigde Staten is een cruciale vraag. Wordt de 'Obama-doctrine' van bescheidenheid en proportionaliteit in interventies ingeruild? Kan onze alliantie het conflict in Syrië en Irak beëindigen zonder onze militairen op een uiterst gevaarlijke missie te sturen? Wat zal dat betekenen voor de Nederlandse positie? Vooralsnog draagt Nederland zijn steentje bij aan de bestrijding van de vele conflicthaarden rond Europa. De deelname aan de interventies in Mali, Irak en Syrië toont dat aan. Nederland is ook in staat om de lessen van eerdere deelname aan missies te verwerken in het beleid. Van de genocide in Srebrenica en de missies in Irak en Afghanistan is Nederland duidelijk "sadder and wiser" geworden. Onze 3D-benadering, een goede samenwerking tussen diplomaten, militairen en hulpverleners, is daar het resultaat van. Nederland is daar zelfs voorloper in geweest. Het betekent wel dat we daar ook voldoende financiële middelen voor moeten vrijmaken en dat we de zorg voor hen die dienen, voor, tijdens en na de missies serieus moeten nemen. De laatste decennia is Defensie door opeenvolgende bezuinigingsrondes een uitgeholde organisatie geworden, die steeds met minder materieel en manschappen en voor kortere duur kan optreden. Er zal erkenning moeten komen dat een 3D-benadering gemankeerd is zonder een sterke 'D' van 'defence'. Het militaire instrument hoort bij een alomvattende strategie ter bevordering van de internationale rechtsorde en kan in veel gevallen een afschrikkende werking hebben ten aanzien van actoren die ons positief wereldbeeld niet delen. Dat geldt ook voor de D's van development en diplomatie. Ook hier zien we de negatieve effecten van forse bezuinigingen. Ook deze capaciteit zal weer op peil moeten worden gebracht. Deze benadering is alleen effectief als er balans is tussen de drie D's; niet alleen in het Nederlandse beleid, maar ook tijdens missies.

Het doel van militair optreden blijft altijd het opbouwen van een stabiele samenleving met kansen voor iedereen. Soms wordt het militaire instrument dan ook ingezet om een partij ervan te overtuigen dat het naar de onderhandelingstafel moet gaan. In Syrië en Irak moet het, gezien onze middelen en gigantische technologische voorsprong, mogelijk zijn om een traditionele oorlog te winnen. Daarna volgt echter een misschien wel grotere opgave: zorgen voor een duurzaam veilige situatie, wederopbouw en het veroveren van de harten en hoofden van de lokale bevolking. Er zal een politiek proces op gang moeten komen dat zich richt op veiligheid en inclusiviteit voor alle Syriërs en Irakezen. Wel moeten diegenen worden gestraft die oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid hebben begaan; juist daar ging het eerder mis. Nu al moet worden begonnen met de wederopbouw in gebieden die op Daesh worden heroverd. De bestrijding van Daesh heeft alleen kans van slagen als er een robuust plan voor veiligheid, lokaal bestuur en vredesopbouw klaarligt. Daarvoor bestaan geen vaste blauwdrukken. De rol van lokale organisaties, die worden ondersteund door de kennis en ervaring vanuit andere delen van de wereld, is daarbij cruciaal. Daarbij moet niet vergeten worden ook vrouwen bij het proces van wederopbouw te betrekken en er moet ook aandacht zijn voor de vele etnische en religieuze minderheden in de regio. Nederland heeft een lange traditie in het stimuleren van burgerschap en het maatschappelijk middenveld. We staan vooraan bij het tot stand helpen komen van een goed ondernemersklimaat. We hebben de technische knowhow om infrastructuur op te bouwen op een duurzame manier. Nederland is bij uitstek geschikt om een bijdrage te leveren aan de wederopbouw na het conflict en om op inventieve wijze de miljoenen die nu op de vlucht zijn, voor te bereiden op een nieuw leven.

STAPPEN IN DE GOEDE RICHTING

Politiek proces op gang brengen

Nederland en de EU dienen zich in te zetten voor het op gang brengen van een politiek proces dat zich richt op het beëindigen van het militaire geweld in Syrië, bescherming van burgers en het tot stand brengen van een veilig en inclusief Syrië voor alle Syriërs. We moeten recht doen aan de slachtoffers door de oorlogsmisdadigers te berechten en een proces van verzoening op gang te brengen.

Voorbereiden op post-conflict

Nederland en de EU dienen een voortrekkersrol te spelen bij het ontwerpen, ondersteunen en financieren van een plan voor bestuur, de-radicalisering en vredesopbouw in het postconflictijdperk.

Nabuurschap

Het Europees buitenland- en nabuurschapsbeleid legt de prioriteit voor conflict- en postconflictgebieden bij de bescherming van burgers en het inzetten van middelen die hun veiligheid garanderen. Daarbij worden nadrukkelijk mensenrechten als uitgangspunt genomen, ook als ijkpunt voor het al dan niet voortzetten van economische en militaire samenwerking met landen. Verder moet dit beleid gedifferentieerd zijn, omdat geen land hetzelfde is. Europese waarden moeten wel altijd centraal staan.

Economische samenwerking

De EU werkt actief aan het weer op gang brengen van vastgelopen onderhandelingen over toetreding tot de EU met landen die kandidaat-lidstaat zijn, of die een toezegging hebben gekregen dat ze lid mogen worden. De EU en de aspirant-leden hebben een gedeelde verantwoordelijkheid.

Wapenhandel

Nederland houdt zich strikt aan het zogeheten Europese Gemeenschappelijke Standpunt (EUGS) inzake wapenexport. Dit standpunt moet voorkomen dat militaire technologie en materieel worden verhandeld met partijen die een risico kunnen vormen voor regionale stabiliteit of interne repressie kunnen veroorzaken. Nederland stelt zich actief op en spreekt andere EU-lidstaten aan als het schendingen vermoedt.

Goede opvang in de regio

De situatie in de vluchtelingenkampen in Turkije, Libanon en Jordanië moet drastisch worden verbeterd. De vluchtelingen moeten een nieuw bestaan kunnen opbouwen. Dat vergt een hele stevige investering, en het is zeer zeker ook in het belang van Europa dat het gebeurt.

Een veilige route voor mensen in nood

Nederland moet in Europa ijveren voor een gecoördineerde vluchtelingenaanpak bestaande uit: het bieden van een legale en veilige vluchtroute; een goede, vlotte en gecoördineerde afhandeling van asielaanvragen; en goede opvang en intensieve begeleiding bij integratie.

5. GEDACHTEN BIJ ‘HET HOE’

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de inrichting van het beleid. Achtereenvolgens wordt aandacht besteed aan samenwerkingspartners, de integratie van het beleid (zowel internationaal als binnen de Nederlandse regering) en het budget.

5.1 Samenwerkingspartners

Brede maatschappelijke samenwerking

De agenda voor internationale en ontwikkelingssamenwerking die wij hier schetsen vraagt om brede samenwerking tussen diverse maatschappelijke actoren die verantwoordelijkheid nemen voor hun respectievelijke rollen. Bedrijven zijn een noodzakelijke partner voor ontwikkeling, maar zeker niet de enige partner. De extreme armoede en kwetsbaarheid van grote groepen mensen en de verduurzaming van ons sociaal en economisch handelen kunnen niet worden aangepakt zonder een overheid die haar verantwoordelijkheid neemt, instituties die rechtmatig, duurzaam en inclusief beleid ontwikkelen, handhaven en in de praktijk brengen, en een maatschappelijk middenveld dat niet alleen dienstverlenend is, maar vooral ook de private en publieke sector kritisch volgt. Zonder de mogelijkheid van effectieve steun van militairen is ook veiligheid vaak ver te zoeken.

Bedrijfsleven

Bedrijven bieden banen, waardoor gezinnen een bestaan kunnen opbouwen en genereren, en handelswaar, waarmee ze bijdragen aan het Bruto Nationaal Product. Ze dragen belasting af, die een overheid kan investeren in onderwijs, gezondheidszorg en infrastructuur. Zonder een sterk bedrijfsleven is duurzame, inclusieve economische ontwikkeling niet mogelijk. Met name het MKB is een belangrijke banengenerator. Mede aangemoedigd door de vernieuwende agenda voor hulp en handel van minister Ploumen voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking profileren bedrijven zich steeds nadrukkelijker ook als ontwikkelingspartner. Het is zeer toe te juichen als ze meehelpen de inclusieve ontwikkeling te versterken door het scheppen van banen, het creëren van een veilige werkomgeving, het betalen van fatsoenlijk loon en het netjes afdragen van belastingen. Steeds vaker nemen bedrijven hun maatschappelijke verantwoordelijkheid door hun eigen – bedrijfsmatige – activiteiten ecologisch duurzamer in te richten en de milieulast te beperken. Juist in ontwikkelingslanden waar de overheid niet sterk is, wegen deze verantwoordelijkheden zwaar. Ook kunnen bedrijven bijdragen door sociale projecten of specifieke milieufactiviteiten op te zetten voor hun eigen bedrijfsvoering of die van hun onderaannemers en toeleveranciers. Als afnemer kunnen zij eisen stellen. Niet alleen aan de kwaliteit van de geleverde diensten en goederen, maar ook aan de manier waarop die goederen en diensten tot stand worden gebracht.

Door de eigen bedrijfsvoering maatschappelijk verantwoord te organiseren dragen bedrijven structureel bij aan inclusieve en duurzame economische ontwikkeling. Dit is helaas nog geen vanzelfsprekendheid. Nog te vaak hebben ondernemers het idee dat het maken van winst op gespannen voet staat met investeren in mens en milieu. Nederland moet zijn bedrijven daarom aanhoudend stimuleren om hun bedrijfsvoering maatschappelijk en ecologisch verantwoord in te richten en selectief zijn in zijn samenwerking met het bedrijfsleven. Alleen bedrijven die aantoonbaar verantwoordelijkheid nemen voor maatschappelijk en ecologisch verantwoord ondernemen worden uitgenodigd voor deelname in handelsmissies, kunnen aanspraak maken op subsidies en in aanmerking komen voor grote orders van de Nederlandse overheid. Nederland

moet streven naar hoge internationale standaarden en normen op het gebied van een maatschappelijk en ecologisch verantwoorde bedrijfsvoering. Binnen de EU moet worden onderzocht of handelsvoorwaarden kunnen worden gesteld aan producten van buiten de EU wat betreft de omstandigheden op het gebied van milieu en de werkomgeving waarin deze worden geproduceerd. Bedrijven in ontwikkelingslanden die aan deze voorwaarden willen voldoen kunnen ondersteund worden bij de herinrichting van hun bedrijfsprocessen. Werken aan de verduurzaming en inclusiviteit van productie- en handelsketens hoort een prioriteit van internationale samenwerking te blijven.

Overheden

Internationale samenwerking met overheden beslaat het gehele spectrum van inclusieve, duurzame en veilige ontwikkeling. Hierin is een cruciale rol weggelegd voor internationale organisaties zoals de VN, de FAO, en internationale financiële instellingen. Bilaterale samenwerking vereist vooral ondersteuning van overheden die zichzelf willen versterken als beleidsvoerder, marktmeester, beschermer van democratie en rechtstaat, publieke ruimte en publieke goederen, en als investeerder in inclusieve ontwikkeling die kansen biedt voor iedereen. Helaas blijft het een open deur dat juist dit in veel ontwikkelingslanden, met name in fragiele staten, een grote uitdaging is. De grote en ingewikkelde vraag blijft dan ook hoe een betrouwbare en stabiele overheid kan worden opgebouwd. Daar is meer voor nodig dan technische ondersteuning. Het vereist met name ook politieke en beleidsmatige samenwerking. De ervaring leert dat diplomatie, handel en bilaterale samenwerking hiervoor kansen bieden, maar ook beperkingen kennen.

Maatschappelijk middenveld & onafhankelijke media

Juist in landen met een relatief zwakke overheid is het zaak dat overheidsinstanties, de politiek en het bedrijfsleven kritisch worden gevolgd en zo nodig actief bij de les worden gehouden; dat welwillende ambtenaren, politici en bedrijven zich vanuit een samenleving gesteund weten, maar dat de *bad guys* waar nodig ter verantwoording worden geroepen. Daarom zijn onafhankelijke media, een politiek pluriform meerpartijenlandschap en een actief maatschappelijk middenveld motoren die minstens zo belangrijk zijn voor inclusieve en duurzame ontwikkeling als een verantwoord ondernemend bedrijfsleven.

Een reëel risico in ontwikkelingslanden met relatief sterke overheden is dat de ruimte voor maatschappelijke organisaties om hun kritisch volgende rol te spelen wordt ingeperkt. In diverse landen is deze trend nu reeds zichtbaar. Nederland zal zich hard moeten maken voor een vorm van internationale samenwerking die deze ontwikkelingen keert. Een ander reëel risico is dat in landen met zwakke overheden maatschappelijke organisaties gaandeweg op de stoel van de overheid gaan zitten. Bij gebrek aan goed onderwijs of betrouwbare gezondheidszorg nemen particuliere organisaties dit soort taken over. Daarmee wordt direct voorzien in een belangrijke behoefte, maar zo kan wel de overheid buiten spel worden gezet. Nederland kan door middel van samenwerking deze risico's verkleinen door de ontwikkeling van een effectieve overheid te blijven steunen en te voorkomen dat belangrijke publieke voorzieningen worden opgebouwd zonder dat de eigen overheid daar nog zeggenschap over heeft. Vanuit het besef dat de politieke partijen, de overheid, het bedrijfsleven en het maatschappelijk middenveld complementair zijn bij nationale ontwikkeling is het zaak dat particuliere inspanningen, zeker op het gebied van publieke taken, zich ontwikkelen binnen het kader van effectieve lokale overheidsstructuren.

Wij geloven in de democratische rechtsstaat als beste garantie voor goed bestuur. Nederland heeft een goede reputatie in het ondersteunen van maatschappelijke organisaties, politieke partijen, onafhankelijke rechtspraak en de media. Democratie is veel meer dan het organiseren van verkiezingen. De onmisbare bouwstenen hiervoor zijn functionerende politieke instituties, de rechtsstaat, de bescherming van mensenrechten en het opkomen voor minderheden.

Hulp & handel

De lancering van de nieuwe agenda voor hulp, handel en investeringen van minister Ploumen betekende een ruiterlijke en terechte erkenning van het belang van het bedrijfsleven voor ontwikkeling, ook in ontwikkelingslanden. Het zou echter een misvatting zijn om te veronderstellen dat maatschappelijke ontwik-

keling vanzelf volgt uit economische ontwikkeling die in gang is gezet door een sterk bedrijfsleven. Het rapport van het World Economic Forum van 2015 signaleert niet voor niets het risico van 'persistent jobless growth'. Naast economische ontwikkeling is verstandige en eerlijke verdeling van de beschikbare middelen en kansen vereist om de noodzakelijke inclusieve en duurzame ontwikkeling te realiseren. Dit vraagt om een evenwichtig krachtenspel tussen de vele betrokken maatschappelijke actoren.

In de samenwerking met het bedrijfsleven als partner voor ontwikkeling lijkt dit evenwicht onder druk te staan. Met name het onderscheid tussen en de waardering voor de verschillende rollen van de diverse maatschappelijke actoren lijkt te vervagen. Nederland dient in zijn internationale samenwerking de open interactie en het evenwicht tussen het bedrijfsleven, de overheid en het maatschappelijk middenveld te beschermen en te bewaren. Het bedrijfsleven heeft een sterke marktmeester en een goed gepositioneerde waakhond nodig; dat maakt de positieve kracht van bedrijfsleven alleen maar sterker. De overheid kan als marktmeester scherpe voorwaarden stellen en sancties toepassen om zo positieve ontwikkeling te genereren. Het maatschappelijk middenveld en onafhankelijke media zijn nodig om de overheid en het bedrijfsleven alert houden, beperkingen in beleid of uitkomsten van beleid te signaleren en beide partijen aan hun toezeggingen te houden. Ieders eigen, unieke en noodzakelijke rol dient gewaardeerd, beschermd en waar nodig ondersteund te worden.

5.2 Integratie en coherentie

Internationaal en nationaal overleg is vereist voor inspanningen op het gebied van internationale samenwerking, vrede en veiligheid, inclusiviteit en duurzaamheid, inclusief de aanpak van klimaatverandering. Deze inspanningen dienen eveneens internationaal en nationaal goed te zijn ingebed in effectieve platforms en structuren.

De Global Goals worden leidend

De Global Goals zijn leidend voor de mondiale inspanningen voor inclusieve ontwikkeling en duurzaamheid. Het is verstandig om goed aan te sluiten op deze internationale agenda: het vergroot de effectiviteit van de Nederlandse inspanningen en het versterkt de positie van Nederland en het Nederlandse bedrijfsleven. Hierbinnen kan Nederland zich goed profileren door heldere prioriteiten te kiezen op terreinen waar het veel te bieden heeft. Bestaande speerpunten van Nederland, zoals voedsel, water, vrouwenrechten en fragiele staten, sluiten goed aan bij zowel de ontwikkelingsaspecten als bij de duurzaamheidsaspecten van de Global Goals.

Zondebok Europa

De EU lijkt de goodwill van haar eigen bevolking te hebben verloren. Het ronduit moeizame en trage optreden van de EU tijdens recente crises – de financiële crisis, Griekenland, de vluchtelingen – doet haar reputatie geen goed. De schuld voor het falen van de lidstaten wordt doorgaans gelegd bij 'Europa', waarbij bedoeld wordt op de Europese instellingen, zoals de Europese Commissie en het Europees Parlement. Dat 'Europa' niet tot effectieve oplossingen kan komen is echter geen gevolg van het falen van Europese instellingen, maar een direct gevolg van een gebrek aan oplossend vermogen en bereidheid tot samenwerking van de nationale lidstaten van EU. Ondertussen wordt door de nationale politieke leiders de EU misbruikt als een excuustruus: de EU wordt opgescheept met alle problemen die volgen uit het onvermogen van de nationale lidstaten. Europa is voor nationale politici al jaren een handige zondebok, wat heeft geleid tot de zeer beroerde reputatie van het Europese project. Het beeld dat de Europese bevolking heeft van de EU is ronduit bedroevend, wat de EU dan weer tot een makkelijke zondebok maakt. Dit heeft geleid tot een neerwaartse spiraal, die effectieve internationale samenwerking in de weg staat.

Europese Unie: een onmisbare, maar onzekere speler

Voor sommigen staat de EU symbool voor bureaucratie, besluiteloosheid en geldverkwisting. Voor anderen vertegenwoordigt een verenigd Europa de enige manier om de veiligheid, de welvaart en de duurzaamheid van de ontwikkeling van het Europese continent te garanderen. Het is ontegenzeggelijk waar dat binnen de EU veel zaken effectiever, goedkoper en transparanter kunnen worden georganiseerd. Het is ook waar dat de huidige periode gekenmerkt wordt door diepe meningsverschillen tussen Europese landen over de aanpak van de problemen van deze tijd. Het kan veel beter. Maar ondertussen is de realiteit dat de EU Europa en Nederland heel veel heeft opgeleverd (veiligheid, handel, welvaart), dat de EU bestaat (het afschaffen van de EU zal niet eenvoudig zijn) en dat, mits eensgezind, de EU een uitermate relevante mondiale speler is via welke Nederlandse belangen effectief kunnen worden behartigd. Zonder de EU is Nederland overgeleverd aan grillige mondiale machtspolitiek door grote landen, met de EU zijn we onderdeel van een groot blok van landen dat niet alleen belangrijke waarden deelt, maar de wereld ook veel te bieden heeft. En de wereld weet dat. Nederland heeft de EU dus heel hard nodig als even onvermijdelijke als waardevolle partner. Nederland zou, als een van de initiatiefnemers van de Europese Gemeenschap, actief moeten blijven werken aan een Europese samenwerking die effectief bijdraagt aan welzijn, veiligheid, mensenrechten en duurzaamheid – in Europa en daarbuiten. Dat brengt met zich mee dat Nederlandse inspanningen op het gebied van sociale ontwikkeling, veiligheid en duurzaamheid voortdurend goed moeten worden afgestemd met EU-beleid. Het betekent ook dat Nederland een voortrekkersrol moet blijven spelen in het ontwikkelen van Europees beleid wat betreft internationale samenwerking.

Coherentie van beleid

Traditioneel werd een sterk onderscheid gemaakt tussen ontwikkelingssamenwerking, buitenlands beleid, handelsbeleid en milieubeleid. Zowel de vernieuwende koers van minister Ploumen, die de agenda voor hulp verbond aan die voor handel, als de Global Goals, waarin ontwikkelingsdoelen verbonden zijn aan de duurzaamheidsagenda, laten zien dat er veel overlap is tussen alle bovenstaande beleidsterreinen. Dit maakt dat modern beleid voor internationale samenwerking deel moet uitmaken van een integraal buitenlandbeleid voor handel, ontwikkeling, mensenrechten, duurzaamheid en veiligheid.

Dit beleid raakt overigens ook aan vele binnenlandse beleidsterreinen, zoals het milieu, de landbouw, migratie of belastingen. Al te vaak botst beleid van andere vakministeries met de doelen van internationale samenwerking. Een voorbeeld: het Ministerie van Financiën dat toestaat dat multinationals belastingafdracht aan ontwikkelingslanden ontlopen door een brievenbusmaatschappij op de Amsterdamse Zuid-as op te richten. Een ander voorbeeld is de Nederlandse wapenexport, die ondermijnend kan zijn voor de mensenrechten of ontwikkelingsdoelstellingen. Het voortdurend blijven toetsen van bestaand en nieuw buitenlands en binnenlands beleid blijft noodzakelijk. Nederland moet actief blijven streven naar coherentie van beleid ten gunste van ontwikkelingslanden. Hierop dienen alle ministeries kabinetsbreed te worden aangesproken. Juist omdat internationale samenwerking en de nieuwe wereldwijde agenda voor veiligheid, inclusieve ontwikkeling en duurzaamheid zo sterk zijn verbonden met andere beleidsterreinen moeten deze beleidsterreinen in de regering op ministersniveau worden vertegenwoordigd. Ministers voor internationale samenwerking/coherentie voor ontwikkeling, defensie/veiligheid, en duurzame economische ontwikkeling kunnen dan binnen het kabinet voortdurend een sterke Nederlandse bijdrage aan de Global Goals bewaken.

5.3 Budget

De verbreding van de internationale ontwikkelingsagenda naar vele andere beleidsterreinen is een kans, maar ook een bedreiging. De kans is dat veel ministeries gaan investeren – met geld, mensen en goed beleid – in die brede agenda voor een veilige, inclusieve, duurzame wereld. Dat is wat deze agenda verdient. Het risico is dat zij dit allemaal willen doen met het geld dat is gereserveerd voor ontwikkelingssamenwerking (ODA). Dit zou, gezien het aanhoudende belang van de bestrijding van armoede, honger, kwetsbaarheid en uitsluiting in de nieuwe mondiale ontwikkelingsagenda een implosie van de mondiale inspanningen voor veilige, inclusieve en duurzame ontwikkeling betekenen.

Bovendien zou het een flagrante schending zijn van de internationale afspraken waar Nederland zich aan heeft gecommitteerd. Internationaal is afgesproken dat ontwikkelingsamenwerking noodzakelijk is om de veiligheid en het welzijn van de armste en meest kwetsbare groepen op de wereld te vergroten. Het vergroten van de veiligheid en het welzijn van deze groepen draagt tegelijkertijd bij aan het soort stabiliteit en groei in ontwikkelingslanden waar een handelsland als Nederland groot belang bij heeft. Binnen de EU is armoedebestrijding één van de centrale doelstellingen van het buitenlands beleid, en andere internationale inspanningen dienen hiermee coherent te zijn. In de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) is afgesproken dat lidstaten ten minste 0,7 procent van het BNP besteden aan ontwikkelingssamenwerking: het scheppen van kansen voor de meest arme en kwetsbare groepen. Vele jaren heeft Nederland een extra inspanning geleverd: 0,8 procent. Onder de kabinetten van premier Rutte is dat losgelaten. Nu het economische herstel zich voorzichtig aankondigt, moeten de bezuinigingen van tafel en is de weg vrij om weer 0,8 procent BNP vrij te maken voor ontwikkelingssamenwerking. Daarbij vinden wij dat de fluctuerende kosten van de eerstejaarsopvang van asielzoekers geen negatieve effecten mag hebben op lopende programma's.

De verbreding van de internationale ontwikkelingsagenda vereist hiernaast afzonderlijke budgetprioritering voor met name kosten voor veiligheid (defensie) en verduurzaming (klimaatmitigatie en -adaptatie). Daarnaast dient ten minste het Nederlandse budget voor internationale economische betrekkingen, het budget voor het Nederlandse en Europese landbouwbeleid en het onderzoeks- en innovatiebeleid duidelijk gericht te worden op mondiale verduurzaming. Voor een deel volstaat het bestaande beleid, maar het lijkt duidelijk dat na de meest recente verbreding van de internationale ontwikkelingsagenda vastgesteld door de Verenigde Naties (Global Goals tot 2030), de huidige – na stevige bezuinigingsrondes sterk versoberde – voorzieningen dienen te worden heroverwogen om het Nederlandse budget weer in balans te brengen met de door Nederland uitgesproken en onderschreven internationale ambities.

De integrale agenda voor internationale samenwerking vraagt dus een Nederlandse inspanning die de 2 procent BNP ver te boven gaat. Door zijn inspanningen ambitieus en transparant te maken kan Nederland zich internationaal manifesteren als een betrouwbare partner en als voorloper op het gebied van internationale samenwerking wat betreft veiligheid, inclusieve ontwikkeling en duurzaamheid. Dat biedt kansen. Nederland heeft het buitenland nodig om wereldwijd effectief te kunnen bijdragen aan armoedebestrijding en duurzame ontwikkeling. Tegelijkertijd heeft Nederland dat buitenland veel te bieden op grond van zijn inmiddels opgedane ervaring met het verbreden van internationale samenwerking (bijv. 3D-benadering, agenda voor hulp en handel, public-private partnerships, Samenspraak en Tegenspraak).

STAPPEN IN DE GOEDE RICHTING

Maatschappelijke verandering als doel van internationale samenwerking

In lijn met de VN-agenda 2030 wordt de stip op de horizon voor internationale samenwerking een ‘transformatie’ naar een veilige, inclusieve en duurzame mondiale samenleving. De Global Goals zijn hierbij leidend voor samenwerking met ontwikkelingslanden, maar ook voor samenwerking met opkomende economieën en geïndustrialiseerde landen. Een gemeenschappelijke aanpak van hardnekkige problemen wordt gerealiseerd door middel van een aantal divers samengestelde partnerschappen waarin overheden hier en daar samenwerken met bedrijven, maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen uit alle betrokken landen. Capaciteitsopbouw in ontwikkelingslanden is onderdeel van deze partnerschappen.

Een maatschappelijk verantwoorde bedrijfsvoering

Nederland moet bedrijven die internationaal ondernemen aanhoudend stimuleren om hun bedrijfsvoering maatschappelijk verantwoord en duurzaam in te richten. Alleen bedrijven die dit aantoonbaar doen, mogen deelnemen aan handelsmissies, aanspraak maken op subsidies en in aanmerking komen voor grote orders van de Nederlandse Rijksoverheid. Nederland moet streven naar hoge internationale standaarden en normen op het gebied van een maatschappelijk verantwoorde en duurzame bedrijfsvoering. Binnen de EU moet worden onderzocht of handelsvoorwaarden kunnen worden gesteld aan producten van buiten de EU wat betreft de omstandigheden op het gebied van milieu en de werkomgeving waarin deze worden geproduceerd. Er dient geïnvesteerd te worden in de capaciteitsontwikkeling van betrokken bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties in ontwikkelingslanden, zodat deze landen producten kunnen leveren die aan deze voorwaarden voldoen.

Versterken van maatschappelijke kracht

Op de terechte herwaardering van het bedrijfsleven als partner voor ontwikkeling moet een herwaardering van de essentiële rol van het maatschappelijk middenveld volgen. Dit geldt niet alleen voor samenwerking met landen met een zwak en/of corrupt of een autocratisch, weinig democratisch bestuur; ook in meer stabiele landen is een belangrijke rol weggelegd voor maatschappelijke organisaties in de beoogde transformaties. Dit betekent dat Nederland zijn investeringen in het versterken van het maatschappelijk middenveld en de vrije media weer zal moeten opvoeren.

Europese samenwerking

Nederland moet zich blijven inzetten voor een Europese samenwerking die effectief bijdraagt aan de mensenrechten, veiligheid, welzijn en duurzaamheid – in Europa en daarbuiten.

Beleidscoherentie voor ontwikkeling

Internationale samenwerking is inmiddels een thema dat raakt aan alle beleidsterreinen. Er zijn helaas nog teveel voorbeelden waar inspanningen voor inclusieve en duurzame ontwikkeling worden ondermijnd door ander beleid; in Nederland, Europa en internationaal. Hier ligt een taak voor alle ministeries en het kabinet. Nederland heeft belangrijke stappen genomen, maar voorwaarde blijft dat beleidscoherentie voor ontwikkeling in het kabinet wordt bewaakt door een minister van Internationale Samenwerking. En dat de standaard toetsing op ambtelijk niveau van nieuw beleid op effecten voor ontwikkelingslanden en de meest kwetsbare groepen daar wordt geïntensiveerd.

Een budget in lijn met de Global Goals en de Nederlandse ambities

Nederland moet het budget voor internationale samenwerking weer in lijn brengen met zijn ambities en internationale afspraken. Zo wordt Nederland (weer) voorloper op het gebied van internationale samenwerking en een betrouwbare en gewaardeerde internationale partner. Daartoe reserveert Nederland 2 procent BNP voor internationale samenwerking, waarvan 0,8 procent BNP voor ontwikkelingssamenwerking (ODA). En het sluit meerjarige akkoorden tussen betrokken ministeries zodat de kosten voor internationale veiligheid (defensie), klimaat, economische betrekkingen en de opvang van asielzoekers niet op de begroting voor armoedebestrijding drukken.

NOTEN

1. Work for Human Development, Human Development Report 2015, UNDP
Letterlijk: *Over the past two decades, the world has made major strides in human development. Today, people are living longer, more children are going to school and more people have access to clean water and basic sanitation. Since 1990, 2 billion people have been lifted out of low human development, extreme income poverty has been reduced by more than a billion.*
2. Ban Ki-moon (2015).
3. 178 OXFAM Briefing Paper Summary (2014), quoting Credit Suisse (2013) 'Global Wealth Report 2013', Zurich: Credit Suisse. <https://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/?fileID=BCDB1364-A105-0560-1332EC9100FF5C83> And Forbes' The World's Billionaires (accessed on December 16, 2013) <http://www.forbes.com/billionaires/list/>
4. Mohammed, Amina (2015), UN SG Special Advisor on Post-2015 Development Planning: Deepening income inequality, Top 10 trends of 2015, WEF *Outlook on the Global Agenda 2015*
5. Idem ii.
6. World Economic forum (2016), The Global Risks Report 2016, 11th Edition
7. World Bank, October 2015
<http://www.worldbank.org/en/news/press-release/2015/10/04/world-bank-forecasts-global-poverty-to-fall-below-10-for-first-time-major-hurdles-remain-in-goal-to-end-poverty-by-2030>
Most recent estimates, in 2012: 12.7 percent of the world's population lived at or below \$1.90 a day. That's down from 37 percent in 1990 and 44 percent in 1981. This means that, in 2012, 896 million people lived on less than \$1.90 a day, compared with 1.95 billion in 1990, and 1.99 billion in 1981. In 2012, just over 77.8 percent of the extremely poor lived in South Asia (309 million) and Sub-Saharan Africa (388.7 million). In addition, 147 million lived in East Asia and Pacific. (World Bank, October 2015)
The number of people living in extreme poverty around the world is likely to fall to under 10 percent of the global population in 2015. The Bank uses an updated international poverty line of US \$1.90 a day, which incorporates new information on differences in the cost of living across countries (the PPP exchange rates). (World Bank, October 4, 2015)
8. General Assembly of the United Nations (2015), *Transforming our World: the Sustainable Development Agenda 2030*, New York, 12 Augustus 2015
9. Joseph Stiglitz, *The Price of Inequality* (2013)
10. UN, *World Population Prospects: the 2015 Revision*
11. Shell, *New Lens Scenarios*, 2013

Democratie, Ontwikkeling & Dialoog:
 help mee om onze idealen te verwezenlijken.

Geef uw en onze idealen financiële steun!

Uw financiële steun voor internationale solidariteit is juist nu meer dan ooit noodzakelijk. Overheidssubsidies worden steeds verder verlaagd of afgeschaft. Uw financiële bijdrage maakt het mede mogelijk om onze evenementen, projecten en lobbyactiviteiten toch door te laten gaan. Die zijn cruciaal om de idealen van de Foundation Max van der Stoel te realiseren.

Democratie

Ons ideaal: een wereld waarin de democratische rechten van alle mensen zijn gewaarborgd.

Ontwikkeling

Ons ideaal: een wereld waarin iedereen gelijke kansen heeft op ontwikkeling.

Dialoog

Ons ideaal: een geïnformeerde samenleving waarin iedereen zich een mening kan vormen op basis van lotsverbondenheid.

Waarvoor wordt uw bijdrage gebruikt?

1. Steun aan sociaaldemocraten in landen waar de democratie en mensenrechten niet vanzelfsprekend zijn.
2. Uitvoering van het Fair Politics programma voor een gelijkwaardige relatie tussen de Europese Unie en zich ontwikkelende landen. Wij werken samen met OxfamNovib en HIVOS om ons Fair Politics project uit te voeren, maar een derde van de kosten moeten we zelf financieren.
3. Organisatie van de Afrikadag en debatten over mondiale vraagstukken. Activiteiten zoals deze moeten wij uit eigen middelen betalen, omdat subsidies hiervoor zijn afgeschaft.

Vul alstublieft de kaart in.

- 1 U kunt ons toestemming geven om maandelijks, elk kwartaal, elk half jaar of jaarlijks een bedrag van uw rekening af te laten schrijven. U kunt deze toestemming op elk door u gewenst moment intrekken.
- 2 U kunt ook met de Foundation Max van der Stoel een overeenkomst voor minimaal vijf jaar sluiten voor een periodieke schenking. Uw gift is dan volledig aftrekbaar van de belasting. Zo kunt u een hoger bedrag geven, zonder dat het u extra geld kost. Een periodieke schenking hoeft tegenwoordig niet meer via de notaris te worden geregeld. De FMS heeft een anbi status, uw gift is onder bepaalde voorwaarden aftrekbaar.
- 3 Overweegt u om de Foundation Max van der Stoel op te nemen in uw nalatenschap? Dan gaan wij daarover graag met u in gesprek.

FMS

Democratie:

een wereld waarin de democratische rechten van alle mensen zijn gewaarborgd.

Buiten Nederland is de Foundation Max van der Stoel actief om (sociaal)democraten te steunen in landen waar de democratie in ontwikkeling is of onder druk staat. Zo leiden we jonge politici op in de Balkan, steunen we sociaaldemocraten in Oekraïne en trainen we de nieuwe sociaaldemocratische partijen in Jordanië, Marokko, Tunesië en Egypte. Want waardigheid, mensenrechten en de kans om zelf je toekomst te bepalen, mogen niet beperkt zijn tot een select groepje westerse landen.

Ontwikkeling:

een wereld waarin iedereen gelijke kansen heeft op ontwikkeling.

Met ons 'Fair Politics'-programma zetten wij ons in voor een gelijkwaardige relatie tussen de Europese Unie en landen die zich aan de armoede proberen te onttrekken, bijvoorbeeld in Afrika. Nog te vaak komt het voor dat we met de ene hand hulp geven, maar met de andere hand nemen door bijvoorbeeld handelsbarrières of het laten voortbestaan van belastingontduiking. Ons handelen heeft daardoor een negatieve invloed op ontwikkeling. Daar doet de Foundation Max van der Stoel wat aan. Door samenwerking met maatschappelijke organisaties in Afrikaanse landen, door onderzoek, publicaties en beïnvloeding van politici in Den Haag en Brussel.

Dialogoog:

een geïnformeerde samenleving waarin iedereen zich een mening kan vormen op basis van lotsverbondenheid.

U kent de Afrikadag, onze bekendste activiteit. Maar we gaan ook door met het organiseren van debatten over ontwikkelingen in landen en regio's die ons aangaan. We werken dan altijd samen met maatschappelijke organisaties, de PvdA of mensen die oorspronkelijk uit deze landen afkomstig zijn. Zo hebben we in 2014 diverse bijeenkomsten georganiseerd over de crisis in Oekraïne. Dit trok veel publiciteit en wierp een ander licht op de ontwikkelingen in Oekraïne, omdat lokale oppositieleiders waren uitgenodigd. Wij gaan door met activiteiten die de aandacht vestigen op mondiale vraagstukken.

Machtigingsbewijs

Bewaar deze strook als bewijs in uw administratie.

Bedrag €

Vanaf datum

Gekozen periode

FMS schrijft dit bedrag in de door u gekozen periode af.

Met onderstaande gegevens herkent u deze SEPA machtiging op uw afschriften. Incassant ID van FMS NL15 RABO 0394 5461 21

RETOURKAART

Ik steun FMS op de volgende manier:

- 1 Ik machtig FMS om tot wederopzegging van mijn rekening af te schrijven € per maand / kwartaal / half jaar / jaar
- 2 Ik wil meer informatie over periodiek schenken. Neem contact met mij op.
- 3 Ik wil meer informatie over de mogelijkheid de Foundation Max van der Stoel in mijn testament op te nemen. Neem contact met mij op.

Voorletters: M/V

Telefoon:

Achternaam:

E-mail*:

Adres:

IBAN rekeningnummer:

Postcode:

Datum:

Geboortedatum:

Handtekening:

Door ondertekening van dit formulier geeft u toestemming aan:

- FMS om doorlopend incasso-opdrachten te sturen naar uw bank om een bedrag van uw rekening af te schrijven
 - uw bank om doorlopend een bedrag van uw rekening af te schrijven overeenkomstig de opdracht van FMS
- Als u het niet eens bent met deze afschrijving kunt u deze laten terugboeken. Neem hiervoor binnen acht weken na afschrijving contact op met uw bank. Vraag uw bank naar de voorwaarden.

*Als u uw e-mailadres invult, gaat u ermee akkoord om in de toekomst ook via e-mail geïnformeerd te worden door de Foundation Max van der Stoel.

Stuur dit formulier ingevuld en ondertekend terug in een gesloten envelop. Een postzegel is niet nodig.

Foundation Max van der Stoel,
 Antwoordnummer 3989, 1000 PA Amsterdam